

Modern Cezayir Romanına Bir Bakıř¹

An Synoptic of Modern Algerian Novel

Turgay GÖKGÖZ*

Öz

Cezayir, 1830 yılında Fransızlar tarafından işgal edildikten sonra halka yönelik olarak ana dili olan Arapçadan ve dini olan İşlam'dan uzaklaştırma politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu minvalde de eğitimden yoksun bir Cezayir toplumu oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaçları için uğraşan Fransızlar ülkede 1900-1960 yılları arasında ambargo uygulamış ve Cezayirli müellifler ve yazarlar çalışmalarını yayımlayamamışlardır. Bu nedenle ürettikleri çalışmaları Tunus gazete ve dergilerine göndermişler ve oradan Cezayir topraklarına dağıtılan gazete ve dergiler üzerinden yapılan çalışmalar okunur olmuştur. Fransızların uyguladıkları yasaklar ve politikalar yüzünden edebiyat gelişmemiş ve Mısır'da başlayan "Nahda" hareketine geç kalınmıştır. Fransızlar nedeniyle ülkede 1950 yılına dek sayısal bakımdan az olsa bile Fransız dilinde bir edebiyatın varlığı görölür. Özellikle 1945-1960 yılları arasında Fransız dilindeki edebiyat gelişme kaydetmiş ve Frankofon Cezayir edebiyatı kapsamında günümüzde de varlığını devam ettirmiştir. Arapça romanlar ise özellikle 1970'li yıllarda sanatsal bağlamda görölmüş ve günümüze dek gelişme kaydederek gelebilmiştir. İlgili bu çalışmada iki dilli bir edebiyata sahip olan Cezayir'de hem Fransızca hem de Arapça roman türünün ilk örneklerinin neler olduğu, roman türünün tarih boyunca izlediği seyir, en önemli müellifler ve müelliflerin ürünlerine dair detaylı bir şekilde bilgi vermek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cezayir, Roman, Sömürge

Abstract

After Algeria was occupied by the French in 1830, a policy of alienating the people from their native language, Arabic, and their religion, Islam, began to be implemented. In this respect, it is aimed to generate an Algerian society that lacks of education. The French, struggling for this purpose, imposed an embargo in the country between 1900 and 1960, and consequently Algerian authors and the writers could not publish their works. For this reason, they sent their productions Tunisian newspapers and magazines, and the local people could read the literary works published in the newspapers and magazines distributed to Algerian lands were read. The literature could not progress due to the bans and policies imposed by the French, and the "Nahda" movement, which started in Egypt, was late. Due to the influence of French, there is a French literature in the country until 1950, even though it is quantitatively low. Especially between 1945-1960, French literature developed and still exists today within the scope of Francophone Algerian literature. Arabic novels, on the other hand, were seen in an artistic context, especially in the 1970s, and have survived to the present day by making progress. In this related study, it is aimed to give detailed information about the first examples of both French and Arabic novel genres in Algeria, which has a bilingual literature, the course of the novel genre throughout history, the most important authors and their products.

Key Words: Algeria, Novel, Colony

Giriş

Arap toplumunun Batıyla olan ilk teması - aynı zamanda modern Arap edebiyatının başlangıcı olarak da addedilen - 1789 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgaliyledir. Bir asır süren geçiş döneminden sonra gerçek anlamdaki ilk roman Muhammed Hüseyin Heykel (öl. 1956) tarafından kaleme alınmış *Zeyneb* adlı eserdir. Bu roman, o dönemde *Menâzir ve Ahlâk Rifıyye* (Kırsal Kesim Ahlakından Görünümler) adıyla yayımlanmıştır.

¹ İlgili bu çalışma Prof. Dr. Abdullah Kızılcık danışmanlığında hazırlanan "Bağımsızlık Sonrası Cezayir'de Edebi ve Kültürel Çevre (1962-2016)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, turgaygokgoz@kilis.edu.tr. Orcid 0000-0002-9742-2722.

Söz konusu dönem içerisinde hikâye türünde ise toplumun çarpık yönlerini ele alan ve Mustafa Lutfi el-Menfelûti'ye ait olan *en-Nazarât* (Bakışlar) ile *el-Aberat* (Gözyaşları) adlı iki eser öne çıkmaktadır. İlk psikanalitik roman ise 'Abbas Mahmûd el-Akkâd'a ait olan *Sara* adlı eseridir. Taha Hüseyin'in *el-Eyyâm* (Günler) adlı eseri ise otobiyografik roman olma özelliğine sahiptir (Ürün, 2016: 133).

Modern Arap edebiyatı sahasında eser veren Mahmûd Teymur, Tefvik el-Hakîm ve Necîb Mahfûz gibi yazarların daha çok toplumsal tahlile yönelmiş oldukları görülmektedir. Mahmûd Samî el-Barûdî, Ahmed Şevkî ve Hâfız İbrâhîm gibi yazarların şiirlerine bakıldığı zaman toplum ve siyaset eksenli çalışmalar oldukları ortaya çıkmaktadır. Keza Taha Hüseyin, Tefvik el-Hakîm, 'Abbas Mahmûd el-Akkâd, Yûsuf İdris² ve Selâme Mûsâ³ gibi yazarların da toplumsal eleştiriye yer verdikleri bilinmektedir.

Toplum ve siyaset temasını en iyi şekilde ele alan ise Nobel ödüllü yazar Necîb Mahfûz'dur. Bunun dışında dönemin yazarlarınca işlenen başka bir tema ise Doğu-Batı çatışmasıdır. Doğu toplumlarının Batılılaşma süreci ile birlikte kendi değerleri ile Batıdan alınan değerler arasında yaşadıkları gelgitleri yansıtmaktadırlar.

Modern Arap edebiyatının bir diğer kolu da Mehcer edebiyatıdır. Gurbet kavramını işleyen ve I. Dünya Savaşı öncesindeki Lübnan ve çevresindeki olumsuz şartlar nedeniyle ülkelerini terk ederek Kuzey ve Güney Amerika'ya göç edenlerin üretmiş oldukları metinlere denilmektedir (Ürün, 2016: 134-135). Bu metinlerin yazarları arasında Cibrân Halîl Cibrân, Mîhâ'il Nu'ayme, Emîn er-Reyhânî, Nesîb Arida, İliyyâ Ebû Mâdî ve Fevzî Ma'lûf gibi isimler bulunmaktadır. Cibrân Halîl Cibrân'ın 1908-1913 yılları arasında kaleme aldığı duygusal ve sosyal konuları içeren *el-Ecnihatu'l-Mukessera* (Kırık Kanatlar), *el-Ervâhu'l-Mutemerride* (Asi Ruhlar) ve *el-'Avâsif* (Fırtınalar) adlı eserleri bu alandaki önemli yapıtlardır (Ürün, 2016: 135).

Kuzey Afrika (Mağrip) Edebiyatı'na Giriş

Birbirinden oldukça farklı, geniş ve kapsamlı tanımlara, tarihlere, türlere ve ulusal özelliklere sahip olmasına rağmen Kuzey Afrika'daki Arap edebiyatı yani Fas, Cezayir ve Tunus'un ürettiği edebi yapıtlar, onları Mağripili olarak adlandırmamıza imkân verebilecek tutarlı bir edebi kültürü barındıran çok çeşitli özellikleri içerebilmektedir. Bu özellikler şunlardır:

- Sömürge yönetimine karşı olmak ve bağımsızlık için milliyetçi mücadele
- Gelenek ve modernlik arasında süregiden sabit bir gerginlik
- Batı'nın "ötekileştirilmesi"
- Sürekli kimlik arayışı
- Yerli edebi anlatım biçimleri arayışı

² Yusuf İdris, 19 Mayıs 1927 tarihinde Mısır'ın eş-Şarkiyye ilinin Fâkûs ilçesine bağlı olan Beyrum köyünde dünyaya geldi. Çocukluğunun ilk yıllarını burada geçirdikten sonra Fâkûs ilçesindeki ilkokula yazıldı. Lise yıllarında ise edebiyata ve tiyatroya ilgi duydu. 1945 yılında tıp fakültesini kazandı. Daha fazla bilgi için bkz. Şerafeddin Yıldız, "Yûsuf İdris'in Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği", *SEFAD*, 2009 (22), 279-310; (Çevrim içi)

<http://musayildiz.com.tr/public/musayildiz/makale/YusuIdrisElHaramAdliRomani.pdf> 25.07.2017.

³ Kıpti Kökenli Mısırlı yazar olan Selâme Mûsâ (1887-1958) edebiyat, dil, tarih, sosyoloji ve psikoloji gibi alanlardaki yazılarıyla tanınmış düşünür ve gazetecidir. Mısır'ın Nil deltasındaki Zakâzîk kentinde doğmuştur. İlkokulu burada ortaokulu ise Kahire'de tamamlamış, Londra'da ise Ekonomi eğitimi almıştır. Daha fazla bilgi için bkz.; Bedrettin Aytaç, "Selâme Mûsâ ve Arap Dili Üzerine Görüşleri", *Nüşa Dergisi*, 2011, 120-121.

- Sosyal ve politik katılım
- Sanatçının ve edebi ürünün bilge doğası.

Fas, Tunus ve Cezayir'in yüzyıllardır paylaştığı İslam Medeniyeti'nin yanı sıra bu ülkelerin siyasi ve sosyal tarihleri, şu anki eğilimleri, siyasi ve kültürel farklılaşmayı aşan edebi bir duyarlılık geliştirmiştir (Granara, 2003: 525-528).

Kuzey Afrika'da modern Arap edebiyatının gelişimi, sömürgecilikle karmaşık bir biçimde bağlantılıdır. Bu bağ, ulusal bağımsızlık mücadelesinin ilk aşamalarında kendisini ifade edebilmek için şiir ve tiyatrodaki güçlü bir yer bulmuştur. Bu mücadele, Kuzey Afrikalıların sömürgeci tecrübelerinin ortak hafızada ve edebi bilinçte taze kalması nedeniyle de bağımsızlık sonrasındaki edebiyatın tüm türlerinde yerini almıştır.

Fransız emperyalizminin entelektüel, fiziksel, kültürel ve dilsel kalıntıları, zenginliği ve karmaşıklığı içeren metinler aracılığıyla Kuzey Afrika edebiyatını da etkilemeye devam etmektedir.

Modern Arap edebiyatının başlangıcından itibaren taklit etme, uyarılma ve yerelleştirme yollarını kullanarak Batı metinlerinden büyük ölçüde çeviri yapılmıştır. Arap edebi geleneğinde önde olmayan dramaya ek olarak kısa öykü ve daha sonra roman türü Kuzey Afrika'daki modern yazarların ilgisini çekmiştir. Şiir, modernitenin etkilerine maruz kalsa da klasik Arap şiirinin uzun ve güçlü geleneği göz önüne alındığında Batı'dan en az etkilenen tür olmuştur. Kimlik arayışı; Kuzey Afrika edebiyatında etnik, dini, sosyal, dilsel ve ideolojik sınırları çizen ortak ve önemli bir tema olmuştur.

Bağımsızlık sonrası dönemdeki Arapça yazını, ulusal söylemleri siyasete yansıtmıştır. Fakat Kuzey Afrika edebiyatının önemli bir özelliği ise edebi anlatımların kendilerine ait yerli bir üslup edinebilmiş olmasıdır. Resim, heykel, müzik, tiyatro, şiir ve folklor gibi alanlarda yapılan ilk denemeler, çeşitli anlatı üsluplarını ve tekniklerini beraberinde getirmiştir. Sürrealizmin, iç monologların, bilinç akışının, hayali kaçışların, canlandırmanın ve hızlı ilerlemelerin kullanımı, Kuzey Afrika edebiyatını modern ve post-modern hale getirmiştir.

Kuzey Afrikalı yazarlar, Batı geleneklerini tartışıp yerli üslupları kurarken hem Arap edebiyatıyla, hem klasik edebiyat mirasıyla ve doğuda da özellikle Mısır, Lübnan ve Suriye'deki çağdaşlarıyla etkileşime girmişlerdir. Kuzey Afrika'da Arap edebiyatıyla meşgul olanlar tarafından paylaşılan bu özellik, onu Frankofon muadilinden ayırmaktadır. Klasik edebiyatın yeniden keşfi, modern edebiyatın gelişmesine de katkıda bulunmuştur (Granara, 2003: 525-528).

Kuzey Afrikalı Arap yazarlar aynı dili, dini ve edebi mirası paylaştığı Mısırlı ve Suriyeli yazarların etkisinde kalmışlardır. Ayrıca hem Avrupa emperyalizmine karşı mücadelede hem de toplumsal, siyasi ve kültürel reformlar içinde ulusal kampanyalarda bulunmuşlardır. Matbaanın yayılması, düzenlenmiş metinlerin ve edebî dergilerin çoğalması, Doğu ve Batı Arap edebiyatı arasındaki bağları güçlendirmiştir.

Kuzey Afrika'daki Arapça yazınının bir diğer özelliği ise buradaki yazarların sosyal sorumluluk sahibi olmasıdır. Bu özellik modern yaratıcı yazının ve çağdaş tarihsel olayların içeriğine de yansımıştır. Marksist "edebi bağlantı" kavramı, Kuzey Afrikalı yazarların edebi ve sanatsal projelerinde yankı bulmuştur. Antik sömürge mücadelesinin acısı, post-kolonyalizm, yeni kurulan devletlerin siyasi, sosyal ve iktisadi koşullarını iyileştirememesi, sanatçı ve entelektüellerin otoriter rejimler tarafından baskıcı biçimde sansür edilmesi Arap edebiyatına ciddi bir altyapı sağlamıştır.

Son olarak, Kuzey Afrika yazarlarının çok yönlü bir profili bulunmaktadır. XX. yüzyılın başlarından itibaren Arapça yazın genellikle tarihçi, siyasi reformcular ve gazeteciler

tarafından kaleme alınmıştır. Bugün de olduğu gibi özellikle Fas'ta oyun yazarı, edebiyat eleştirmeni, tarihçi, sosyal bilimci, antropolog, sanatçı ve müzisyen özellikle roman ile kısa öyküyü kendini ifade etme aracı olarak kullanmaktadır. Bu durum çağdaş Kuzey Afrika Arap edebiyatının çok biçimli ve çok sesli doğasına da katkıda bulunmaktadır (Granara, 2003: 525-528).

Fas, Cezayir ve Tunus gibi Mağrip ülkelerinde Fransız sömürge yönetimi yer almaktaydı. Fas ve Tunus bağımsızlıklarını 1956'da, Cezayir ise 1962'de kazandı. Fransızların asimilasyon politikası ve bu sürenin uzunluğu (132 yıl) nedeniyle Cezayir, Fransız dili ile temas kurmuş, Fas ve Tunus'tan daha fazla Frankofon yazar üretmiştir. İlk başta toplumun önde gelenleri Fransızca'yı dayatılmış bir dil olduğu için meşru kabul edilmesini reddettiler. Ancak daha sonra kullanımı kabul etmiş ve çoğunlukla da kendi amaçları için kullanmışlardır. Böylece Fransızca ilginç bir şekilde sömürge karşıtı mücadelenin de yazılı dili olmuştur.

1891'de Fransızca ilk kısa öykü Muhammed Ben Rahhal tarafından kaleme alınan *La Vengeance du cheikh* (Şeyhin İntikamı)'ti. Bununla birlikte bu erken Frankofon metin pek çokları tarafından asimilasyonvari ve Fransa'ya karşı aşırı dostça görüldü.

1950'lere gelindiğinde Mağrip, birçok kişinin katılımıyla Fransızca olarak yazılmış yüksek seviyeli bir edebiyatın doğuşuna şahit oldu. Bu dönemin yazarları arasında en başta Albert Memmi, Driss Chraïbi, Kâtip Yâsin ve Muhammed Dîb sayılabilir. Bu yazarların dinamik ve güçlü üslubu günümüzdeki Frankofon Mağrip edebiyatının temellerini atmıştır.

1950'de *Le Fils du pauvre* (Fakir'in Oğlu)" adlı romanıyla Cezayirli Mevlûd Fir'avn ile 1954'te *La Boîte à merveilles* adlı eseriyle Faslı Ahmed Sefrioui gibi yazarlar o dönemde akranları tarafından marka olarak görüldüler. Çünkü etnografik yazarlar olarak, Fransız kolonilerindeki günlük hayatın renkli ve egzotik bir resmini okuyucuya sunmuşlardır. Bu yazı tarzı aslında Fransız olan bir kitleye yönelikti. Bununla birlikte Fir'avn, sadece yoksul Berberi bölgesini tasvir etmekle kalmamakta, aynı zamanda bu yoksulluğun doğrudan Fransız kolonizasyonunun sonucu olduğunu da belirtmektedir.

1950'lerde Tunus'ta Albert Memmi'nin devrimci yazı tarzı damgasını vurdu. Tunus'tan Memmi, Fas'dan Driss Chraïbi ve Cezayir'den Kâtip Yâsin gibi isimler 1953'de sırasıyla Frankofon Mağrip literatüründe otoritelerce doğrulanmış olan *La Statue de sel* (1953), *Le Passé simple* (1954), *Nedjma* (Nedjma, 1956) adlı metinleri yayımladılar.

1950'lerin romanları son derece otobiyografikken, 1960'lı yıllarda özellikle Cezayir'de daha politik bir yazı türü doğmuştur. Cezayir bağımsızlık savaşında Cezayirli yazarların dahi silahlandıkları ve bu dönemin devrimci tonlar ve temalarla sarılı edebi bir üretime şahit olduğu görülmektedir. Örneğin Mevlûd Ma'merî'nin 1965 yılında yayımladığı *L'Opium et le bâton* (Afyon ve Sopa) adlı romanı küçük bir Kabiliye köyünde geçmektedir. Bu eseri Cezayir devrimi ve Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) hakkında klasik bir metindir. Âsiye Cebbâr'ın kaleme aldığı *Les Enfants d'Unnouveau Monde monde* (Yeni Dünyanın Çocukları) adlı eserini de anmak elzemdir.

1960'ların ortalarından itibaren Cezayir'de Reşîd Bûcedra ve Muhammed Dîb ile Fas'ta Muhammed Khaid-Eddine⁴ gibi isimlerin aralarında olduğu yeni bir yazarlar kuşağı ortaya çıktı. Bu yazarlar, ifade özgürlüğü ve insan hakları konusunda kendi toplumlarına odaklanarak çeşitli eleştiriler getirmişlerdir. Aynı şekilde özgürlükler için Faslı şair

⁴ Hayatı hakkında bilgi için bkz. (Çevrim içi) <https://www.britannica.com/biography/Mohammed-Khair-Eddine> 26.07.2017.

‘Abdullatif La‘âbi⁵, 1966 senesinde edebiyat incelemeleri yapılacak olan *Souffles* Derneği’ni kurdu. Daha sonraki yıllarda ise siyasi bir tutsak olarak hapsedildi. Ancak Uluslararası Af Örgütü onun adına girişiminin sonrasında 1988 yılında serbest bırakıldı.

1970’lerin yayımları önceki üsluplardan tamamen koştu. Bu dönemin yazını Fransız dili tesiri altında kalmış ve son derece felsefi tonlarla yeni boyutlar vermiştir. Bu dönemde ‘Abdulvahhâb Meddeb’in *La Mémoire tatouée* (1971) ve ‘Abdulkebir Hatemi’nin *Talismano* (1979) adlı romanları ciddi önem arz etmektedir. Edebiyatta anahtar temalar dil, kimlik, tarih ve cinsellik idi. 1970’lerde romanın yanında şiirsel üretim de arttı. Böylece, aynı zamanda bir şair olan Muhammed Dîb ve Tahar Ben Jelloun⁶ gibi romancılara ek olarak ‘Abdullatif La‘âbi, Muhammed Loakira ve Mustafa Nissaboury gibi yeni isimler öne çıktılar.

Mağripli kadın yazarlar, 1947 yılının başlarında Fransızca eserler yayımlamaya başladılar. Dini, sosyal ve devlet kaynaklı sansürler çoğu kez kadın yazarların yazmasını sınırlamakta idi. Bu durum bazı kadınların yazmaktan tamamen vazgeçmelerine ya da Aïcha Lemsine gibi takma adlar altında eserler yayımlamalarına neden olmuştur. Genel olarak kadın yazarlar erkeklerle aynı içtimai ve siyasi endişeleri paylaşmışlardır.

Fransızca kullanımı ile ilgili süregiden tartışmalara rağmen kadın yazarlar seslerini duyurmak adına Fransızca’yı bir araç olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Nitekim 1970’lerden beri Mağrip’teki Araplaştırma politikasına rağmen 1980’ler ve 1990’larda Frankofon edebiyat kendi bünyesinde her iki cinsiyetten de daha fazla isim çıkarmıştır. Bu dönemin temsilcileri Béji Hélè, Nina Bouraoui⁷, Reşid Mîmûnî ve Edmond Amrane el-Maleh gibi isimlerdir. Öte yandan, eski nesilden olan Kâtip Yâsin, Frankofonluğun kurumsallaşmasına karşı olduğu için Fransızca yazmaya son vermiştir. Bununla birlikte, kaderin cilvesi olarak 1986’da Frankofon yazına yapmış olduğu zengin katkı nedeniyle Prix National des Lettres Ödülü’ne layık görülmüştür.

1990’lı yıllar Cezayirli yazarlar için siyasi ve dini tehditlerin arttığı bir ortam oluşturmuşsa da çoğu yazar gene de eserlerini yayımlamaya devam etmiştir. Çoğu, Fransa’da yaşayan Cezayirli öncü yazarların aksine kendi ülkelerinde kalmayı seçmişlerdir. Bu cesur ama tehlikeli bir seçimin sonrasında 1993 yılında Tahîr Câvût öldürülmüş ve birçok yazar ile entelektüel olarak algılanan neredeyse herkes hedef olmuştur.

Buna karşılık, Kuzey Afrikalı Frankofon yazarları birbirlerinden oldukça farklı olan Fransız ve Kuzey Afrika kültürlerinde büyümüşlerdir. Fas, Cezayir ve Tunus da dâhil olmak üzere bütün Mağrip bölgesi, sömürge Fransız hükümetlerinden ve 1960’lı yıllara kadar Fransızlar tarafından Mağrip nüfusuna dayatılan toplumsal ideallerden çok farklı geleneklere sahipti. Fransız kolonizasyonu öncesinde ve esnasında Mağrip ülkeleri çoğunlukla göçebe Berberiler ve Araplarla kaplı idi. Toplumsal yapıyı esas belirleyen hadise din ve bunun esas çerçevesi İslam’dı. Sözlü gelenek çok önemliyken, Batı türü eğitim ve okuryazarlık çok değerli değildi. Fransızlar geldiğinde çok farklı bir bakış açısı getirmişlerdir. Fransızlığın yerli halk arasında bir fikir ve ideal olarak tanıtılması için mümkün olduğunca çok şey yapıldı. Bu çabalarını öncelikle medya aracılığıyla göstermeye çalıştılar ve Fransız kültürünün, dilinin ve (Hristiyan) değerlerinin üstün olduğunu zihinlere kazımaya çalıştılar. Ayrıca özgürlük, eşitlik

⁵ Hayatı hakkında bilgi için bkz. (Çevrim içi) <https://www.worldliteraturetoday.org/blog-author/abdellatif-laabi> 26.07.2017.

⁶ Hakkında bilgi için bkz.: Michael R. Fischbach, “Tahar Ben Jelloun”, *Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa*, Thomson - Gale, New York, 2008, 185-189.

⁷ Hakkında bilgi için bkz.: Amaleena Damle, Gill Rye, *Women's Writing in Twenty-First-Century France: Life as Literature*, University of Wales Press, Cardiff, 2013, 141-144.

ve kardeşlik gibi değerleri de öne çıkardılar. Hükümet programları önceki yıllarda harap olan işgücünü yenileyebilmek için reklamları da kullanarak Kuzey Afrika'dan Fransa'ya göç etmeyi teşvik etti. Neticede Kuzey Afrika'dan göçmenler, Fransız ile Mağrip kabilelerinin kültürü arasında kalarak büyüdüler. Sonuç, birçok dile sahip ilk nesil göçmenler oldu. Pek çok Kuzey Afrikalı Frankofon yazarı, bu ikili kültür sisteminin ürünü oldukları için çatışan iki zıt dünyadaki benliği tanımlama zorluklarına odaklanırlar. Metinleri genellikle iki dünya arasındaki bu boşlukta kendilerini bulma girişimi ile ilgilidir (M. Allen, 2009: 9-10).

Fransızca Yazılmış Cezayir Romanı

Kuzey Afrika veya Mağrip edebiyatının başlangıcı 1952 kuşağına dayanmaktadır. Bu kuşağın yerli yazarları, 1950'li yılların başlarında Fransızca metinler kaleme almaya başlamışlardır. Bu topluluğun Cezayir devriminin (1954-1962) patlak vermesi ve Fas ile Tunus'un bağımsızlıklarını kazanmalarından kısa süre önce Fransızca yazmaya başladığı görülmektedir. Edebi bir devrimin siyasi bir devrimden önce geldiği de iddia edilebilir. Kuzey Afrika'daki Frankofon edebiyat 1952 jenerasyonu ile birlikte kültürel ve politik bir bölünmenin eşiğine geldi. Yerli yazarlar sömürgecinin dilini kullanmaktaydı ve bu durum ortaya çıkan yeni ulusların yeni kimliklerini ifade edebilmeleri için kullanılan bir yöntemdi.

Bu tarihlerden önce sadece birkaç tane yerli yazar Fransızca yazmaktaydı. Örneğin Amrouches, 1930'larda ve 1940'larda Fransız-Berberi kimliğiyle yazmaya ve Berberi kültürünü yaymaya başlamıştır. Daha az tanınanlar ise: Muhammed b. Si Ahmed b. Şerif, 'Abdulkâdir Hâc Hamû, Muhammed Ould Cheish, Rabah Zenati, Salâh Ferhat, Cemîle Debişe. Nitekim Louis Bertrand, Robert Randeu, Albert Camus, Gabriel Camus, Jules Roy, Emmanuel Roblés, Jean Pélégri, Jean Sénac gibi Avrupa kökenli Kuzey Afrikalı yazarlar da bulunmaktaydı. Bunlar arasında zengin bir edebi gelenek bulunmaktaydı. Roblés ve Sénac gibi isimler 1950'li yıllarda bu yerli yazarların tanınması konusunda öncü oldular. 1952 kuşağına bakıldığında Cezayir'den Mevlûd Fir'avn, Mevlûd Ma'merî, Muhammed Dîb ve Kâtip Yâsin; Tunus'tan Albert Memmi; Fas'tan ise Ahmed Sefrioui ve Driss Chraïbi gibi yazarlar vardır. Bu yazarlar, edebi bir türü olan romanı kullanarak ve Fransızca yazarak sömürünün dilbilimsel ve kültürel araçlarını kullanmışlardır (Marx-Scouras, 2003: 534-536).

Söz konusu bu yazarlar iki kültür arasında kalmış olup kendilerine meşru bir kimlik bulamamışlardır. Nitekim onların romanlarında otobiyografik bir tutum benimsemeleri şaşırtıcı değildir. Bu durum özellikle otobiyografik ve kurgu metinler arasındaki diyalektiğin, Fir'avn'ın *Le Fils du pauvre* (Yoksul Adamın Oğlu, 1950) 'sinde açıkça görülmektedir. Fir'avn, fakir bir çocuğun Fransızca öğretmenliği yapmayı başarmasını ve bu esnada çocuğun dâhil olduğu kabile ruhunun otantik bir anlatımını yapabilmeyi istiyordu (Marx-Scouras, 2003: 534-536). Onun milliyetçiliği ölümünden sonra ortaya çıkan kitabında oldukça açık bir şekilde görülmektedir.

Ma'merî, *La Colline oubliée* (Unutulmuş Tepe, 1952) ve *Le Sommeil du juste* (Haklıların Uykusu, 1955) adlı ilk romanlarında yerel kabile kültürünü vurgulamaktadır. Fransız sömürgecilerin ve politikacıların Araplara, Berberilere ve Yahudilere karşı böl ve yönet stratejisini benimsediği sürece Ma'merî'nin "Berberizmi"nin Cezayir milliyetçiliğine aykırı olduğu düşünülmüştür. Yazılarının bu boyutunda bağımsızlıktan sonrasında Berberizmin, Cezayir demokrasisinin gerçek bir sınavı olduğunu iddia ettiğinde Berberice'nin ulusal bir dil olarak tanınması ve Berberi kültürünün savunulması için farklı siyasi çağrışımlar önermişti.

Muhammed Dîb'in üçlemesinde 1939 yılından 1942 yılına kadar Cezayir şehri ve kırsalının sosyo-politik sorunlarını genç bir çocuğun gözlerinden görebilmektedir. Kendi ülkesinin milliyetçi amaçları bu çocuk üzerinden kişiselleştirilmiştir

Kâtip Yâsin'in *Nedjma* (Nedjma) adlı eseri devrimsel ve şiirsel bir çalışmadır. Birden fazla anlatı sesine sahip olan ve bu esnada da mistik boyutlarda bireysel ve toplumsal gerçeklere temas eden nadir bir metindir. Romanın otobiyografik tarihi ve mistik boyutları, çok yönlü bireysel hikâye anlamlarını toplumsal hikâyelerden almakta ve gerçeği yansıtmaktadır. *Nedjma* Mağrip edebiyatının başyapıtıdır ve belki de 1952 jenerasyonunun tamamen siyasetle ilgilenen tek romanıdır (Marx-Scouras, 2003: 534-536).

Cezayir romanında temel olarak üç ana unsur etkili olmuştur.

- Çiftçi Reformu (1871-1916)
- 8 Mayıs 1945 Olayları
  - 1 Kasım Devrimi (1954-1962) (Mefkûde, *Ebhâs fi'r-Rivâyeti'l-Arabiyye*: 17).

Tarihçi ve araştırmacı John Dejeux Fransızca ilk edebi metnin 1891 yılında Muhammed b. Rehâl tarafından kaleme alınan *İntikâmu's-Şeyh* (Şeyh'in İntikamı) adlı deneme olduğunu ifade etmiştir. *el-Mecelletu'l-Cezâiriyyetu'l-Tunissiyye* tarafından yayımlanan bu eserde, Cezayir'in sosyal geleneklerinden ilham alınmıştır.

Dejeux, Cezayirli ediplerin yazmış oldukları metinleri saptamak için 1880- 1920 yılları arasında Fransızların Cezayir'de çıkartmış oldukları gazeteleri ve dergileri taramıştır. Bunun sonucunda ise zayıf sonuçlar elde etmiştir. Öyle ki tarama sonucunda *Renîn*, *el-Cezâirî*, *er-Râvî* ve *el-Feryânî* adlı eserlere ulaşabilmiştir. Bu eserlerin Cezayirli tarafından kaleme alındığı konusunda kuşku duymuştur. Neticede şunu fark etmiştir ki bu eser sahipleri Fransız asıllı Cezayirli'dir. Ancak şu iki isim istisnadır: Ahmed Bouris, 1912 yılında *el-Hakk* gazetesinde *Musulmans et Chrétienness* (Müslüman Erkekler ve Hristiyan Kadınlar) adlı bir romanı tefrika halinde yayımlamıştır. Diğer isim ise Sâlim el-Kubbî'dir. 1917 yılında *Hikâyât ve Kasâ'id mine'l-İslâm* (İslam'dan Kasideler ve Öyküler) adlı şiir koleksiyonunu yayımlamıştır. 1920 yılında ise *Endâ' Maşrikiyye* (Doğunun Nemi) adlı başka bir şiir koleksiyonu yayımlamıştır. Bu iki yazar eserlerinde hem İslamiyet'i hem Doğuyu hem de Fransa'yı yücelten ifadelerle yer vermiştir.

1891-1920 yılları arasındaki dönemde özellikle roman türünde ciddi bir boşluk gözlemlenmiştir. Tarihçi ve araştırmacı John Dejeux, Fransızca Cezayir romanının gerçek başlangıcının 1920 yılında el-Kâyid b. eş-Şerîf'in *Ahmed b. Mustafa el-Kavmî* adlı çalışması vesilesiyle olduğunu kabul etmektedir. Nitekim 1830-1920 yılları arasında Fransız diliyle yazılmış herhangi bir ürünün bulunmamasını çok ilginç olarak karşılamıştır. Bunun nedenlerini ise şöyle ifade etmektedir: "*Fransa'nın Cezayir'de yapmış olduğu katliam, Cezayir'de uygulamış olduğu düşmanca siyaset politikası ve Fransa'nın Cezayir eğitim sisteminde uyguladığı olumsuz politika*". Söz konusu nedenlerden dolayı iki taraf içinde daima bir gerginlik ve çatışma olmuştur. Bu nedenle Fransızca olan bir edebiyat ortaya çıkamamıştır. el-Kâyid b. eş-Şerîf'in 1920 yılında yayımlanan *Ahmed b. Mustafa el-Kavmî* adlı eseri, müellifin biyografisi olup aynı zamanda Fransız ordusu saflarında katılmış olduğu dünya savaşının detaylarını aktaran bir romandır.

Cezayir'deki ilk romanın hangisi olduğu hususunda iki görüş vardır. Bunlardan ilki Fransızca yazılmış Cezayir romanının gerçek başlangıcının 1920 yılında el-Kâyid b. eş-Şerîf tarafından kaleme alınmış olan *Ahmed b. Mustafa el-Kavmî* ile başladığı kabul edilirken diğer görüş ise el-Kâyid b. eş-Şerîf'in romanının biyografik öğeler içermesinden ötürü aslında 'Abdulkâdir Hâc Hamû'ya ait olan *Zehrâ La Femme Du Mineur* (Küçük Hanım Zehra, 1925) adlı romanın Fransızca yazılmış ilk Cezayir romanı olarak kabul edilmesidir (Mennûr, 2007: 87-90).

1920-1929 yılları arasında kaleme alınan Fransızca bazı eserler şu şekildedir:

- Sâlim el-Kubbî'nin yayımlamış olduğu *Endâ' Maşrikiyye* Adlı Şiir Koleksiyonu (1920)
- el-Kâyd b. eş-Şerîf'in *Ahmed b. Mustafa el-Kavmî* Adlı Eseri (1920)
- 'Abdulkâdir Hâc Hamû'ya ait olan *Zehrâ La Femme Du Mineur* (Madencinin Karısı Zehra, 1925)
- Ahmed Bouris'e ait olan *Musulmans et Chrétiennes* (Müslümanlar Erkekler ve Hristiyan Kadınlar, 1912)
- Şukrî Hûca'ya ait olan *Mamoun l'ébauche d'un idéal* (Bir İdeolojinin Taslağı, Me'mûn, 1928)
- Şukrî Hûca'ya ait olan *El-Euldj captif des barbaresques* (Barbarların Esiri el-Euldj, 1929) (Mennûr, 2007: 94; Mennûr, 2008: 24; Can, 2013: 61).

1930-1948 yılları arasında yayımlanmış altı eser bulunmaktadır:

- Muhammed Veled Şeyh'in *Myriem dans les palmes* (Hurmalklar Arasında Meryem, 1936)
- Râbah Zenâtî, *Bûlnevâr, Fetâ Cezâirî* (Cezayir Kahramanı Bûlnevâr, 1941)
- Cemîle Debâş, *Leila, jeune fiile d'Algérie* (Leylâ, Cezayirli Bir Genç Kız, 1948)
- Cemîle Debâş, *'Azîze* (1955)
- Tavus 'Amrûş, *Jacinthe noire* (Siyah Zambak, 1937)
- Tavus 'Amrûş, *La rue des tambourins* (Tamburlar'ın Sokağı)

Bu dönemdeki eserler "Cezayirli bir kişi nasıl Fransız olabilir?" ya da "Fransız olursa nasıl Arap ve Müslüman kalabilir?" şeklindeki kimlik sorunlarını ele almıştır. Nitekim Şukrî Hûca'nın *El-Euldj captif des barbaresques* (1929) adlı eseri bu sahada yazılmış en eskisi olmasına rağmen bu konuyu en iyi işleyenidir. Diğer romanların aksine konuyu dolaylı bir şekilde ele almıştır. XVI. yüzyıldaki Cezayir korsanlarının tarihinden yola çıkarak bu konuyu yansıtmaya çalışmıştır (Mennûr, 2007: 98).

Ferhât 'Abbâs⁸, 1920 ile 1930 yılları arasında çıkan makalelerini *el-Fetâ'l-Cezâirî* (Cezayirli Genç) adlı eserde bir araya getirerek 1931 yılında yayımlamıştır. - "el-Fetâ'l-Cezâirî" terimi daha önceki eserlerinde de geçmiştir - Bu eserde yazar eşitlik temasını işlemiş ve bu esnada Fransa'da yaşayan Cezayirli genç çiftçileri ele almıştır (Mennûr, 2007: 98-99).

1952 yılından önce çıkan romanların çoğunda genel olarak eşitlik, kimlik sorunu ve fikirsiz olarak İslâmiyet'i savunan ahlaki değerler işlenmiştir. Ayrıca İslam medeniyeti, manevi ve ahlaki değerler, siyer ve müsteşriklerin İslâmiyet'e yönelik olan iftiralarına karşı takınılacak tutumlar gibi pek çok husus ele alınmıştır (Mennûr, 2007: 100).

1952 sonrasının eserlerinde romancılar Fransızların ve Cezayirliilerin karşılıklı evliliğini işlemiştir. Bunun neticesinde ortaya çıkan içtimai ve kültürel sorunları ele alınmıştır (Mennûr, 2007: 102).

Şukrî Hûca'nın *El-Euldj captif des barbaresques* adlı romanı evlilik konusunu ele alan romanlardandır. Romanda farklı dinler söz konusudur. Bu dönemdeki romancıların bir kısmının farklı dinler arasındaki evliliği desteklediği diğer bir kısmının ise desteklemediği görülmektedir. Mevlûd Fir'avn'un *Le Fils du pauvre* adlı romanında tarafların evliliğini farklı dinlere mensup olsalar bile desteklediğini belirtmektedir. Bu yazarın eserlerinde daha çok Berberi kültürüne yer verdiği görülmektedir (Mennûr, 2007: 103).

⁸ Hayatı hakkında bilgi için bkz. (Çevrim içi) <https://www.britannica.com/biography/Ferhat-Abbas> 07.10.2017.

Ayrıca çoğu yazar, toplumda bir denklemin sağlanabilmesi için Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında bir sentez oluşturmaya çalışmışlardır. Muhammed Velid eş-Şeyh⁹'in *Meryem beyne'n-Nahil* (1934), Râbah Zenâti'nin *Bûlnevâr ve Fetâ Cezâiri* (1941) ve Cemîle Debâş'ın *Leylâ Fetât Cezâiriyye* (1948) adlı eserleri bu türdendir (Mennûr, 2007: 104). 1948 yılında Fransızca olarak Ali el-Hammâmî'nin *İdrîs* ve Mâlik b. Nebî'nin *Lebbeyk* adlı romanları bu minvalden çıkmıştır ki bu romanlarda sömürgeye karşı mukavemeti işlemişlerdir. Aynı zamanda 'Abdulkerîm el-Hattâbî ve Emîr 'Abdalmâlik el-Cezâiri eserlerinde Cezayir direnişini işledikleri görülmektedir. Mâlik b. Nebî, İslâm'a dair fikirlerini *ez-Zâhiretu'l-Kur'aniyye* adlı eserinde dile getirmiş olup özellikle içki konusunu ele almıştır. İnsanların İslamiyet'e sarılmaları gerektiğini ifade etmiştir (Mennûr, 2007: 105).

1952 neslinin yazarlığının referans kalitesi, Cezayir devriminde ve sonrasında doruğa çıkmıştır. Sıklıkla hapisanede yazılan milliyetçi bir şiir edebi alanda Avrupalı ile yerli yazarlar arasındaki siyasi işbirliğini geliştirdi. En devrimci ve orijinal metinlerden bazıları Avrupalılar tarafından yazılmıştır. Henri Kréa, Jean Amrouche, Cymal Amrani, Nureddîn Ebû, Mâlik Haddâd ve Nadia Guendouz gibi Cezayirliyle ek olarak Anna Greki ve Jean Sénac'ın adı verilebilir. Cezayir devrimi ülkedeki tüm topluluklara yardım etmeyi amaçlamıştır. Kültürler arası iş birliği yapmak dönemin politikasına uygundur.

Fransızca yazılmış Cezayir romanı 1920'lerde başlarken 1950'li yıllarda artık büyük bir ilerleme kaydettiği görülmektedir. Dönemin şartlarıyla birlikte aslında Fransızca metinler kaleme alan bir Kuzey Afrika ekolünün doğduğu söylenebilir. Bu ekol içinde ise iki ayrı topluluk bulunmaktadır. Birincisi Cezayir'de doğmuş ve burada büyümüş Fransız asıllı Cezayirli olan Emmanuel Robles¹⁰ (1914-1995), Albert Camus (1913-1960) ve Gabriel Audisio (1900-1978) gibi isimlerdir. İkinci grupta ise Cezayirli olup Fransızca yazan yazarlar bulunmaktadır. Başlıca temsilcileri ise: Mâlik Haddâd, Mevlûd Ma'merî, Muhammed Dîb, Kâtip Yâsin ve Mevlûd Fir'avn'dur (el-'Amirî, 2005: 178-181).

Birinci Merhale (1945-1954)

'Abdulkebir el-Hatîbî'nin *el-Mağribi'l-'Arabî* adlı kitabında Cezayir romanını (1945-1954) yılları arasında olduğu gibi dönemlere ayrılmıştır. Bu tarihi dönem içerisinde etnografik roman yaygındı. Bu roman türünde olayların ardını araştırmak yerine sadece görülen şeylerin tasviri söz konusudur. Bu türde metinler kaleme alanlardan bazıları ise olayların ardını araştırarak özüne inmeye çalışmaktadırlar. Bu dönemin temsilcileri arasında Muhammed Dîb ve Mevlûd Ma'merî ve diğerleri yer almaktadır (el-A'rac, 1986: 75-76).

İkinci Merhale (1954-1958)

Bu dönem içerisinde daha gerçekçi ve daha olgun eserler ortaya konularak eleştirinin ötesine geçilmiştir. Yazar toplumu devrime sevk edebilmek ve halka ulaşabilmek için daha basit üsluplar kullanmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde gerçekten kaliteli ve güzel eserlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu metinlerin adeta Cezayir halkını yansıttığı görülmektedir. Bu dönemde öne çıkan romancılar Muhammed Dîb ve Kâtip Yâsin'dir (el-A'rac, 1986: 75-76).

⁹ Araştırmacı, yazar ve tiyatrocü olan Muhammed Velid eş-Şeyh, 27 Şubat 1905 tarihinde Beşşâr'da dünyaya geldi. Fransızca yazılan modern Cezayir romanının babası olarak itibar edilir. İlköğrenimini doğduğu yerde aldıktan sonra lise eğitimi için Vahrân'a intikal etmiştir. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Çevrim içi) https://ar.wikipedia.org/wiki/محمَّد_الشَّيخ_وَلَد_28.07.2017.

¹⁰ Hayatı hakkında bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <http://emmanuelrobles.online.fr> 19.02.2017.

Üçüncü Merhale (1958-1962)

Bu dönem içerisinde bir direniş edebiyatı oluşmuştur ve metinler artık daha kapsamlıdır. Böylelikle devrim alevlenmeye başlamış ve buna karşı sömürgeci Fransızların harekete geçtiği görülmektedir. Ülkenin gerçekliği ile edebiyatı iç içedir. Yazarın halkla bir olması, savaşması ve hayatın içinde yer alması edebiyata da yansımıştır. Mevlûd Fir'avn gibi pek çok edebiyatçı mücadeleler esnasında şehit olmuştur. Bu dönemin temsilcileri ise Muhammed Dîb, Mâlik Haddâd ve Mevlûd Fir'avn gibi isimlerdir (el-A'rac, 1986: 75-76).

Devrim, Ma'merî'nin gerçekçi romanı olan *L'Opium et le bâton* (Afyon ve Sopa, 1965), Dîb'in alegorik romanı *Qui se souvient de la mer* (Denizi Kim Anımsar, 1962) ve Yamina Mechakra¹¹'nin şiirsel romanı *La Grotte* (Mağara)'nin ana temasıydı.

Âsiye Cebbâr, devrim esnasında kadın cinselliğinin keşfedilmesiyle ilgili bir ilk roman olan *La Soif* (Susuzluk, 1957)'u kaleme aldı ve bunu yaptığı için eleştirildi. Fakat bu onu durduramadı ve *Les Enfants du nouveau monde* (Yeni Dünyanın Çocukları) adındaki eserinde kadın cinselliğini ve kurtuluş sorununu işledi (Marx-Scouras, 2003: 536-538).

Mevlûd Fir'avn, Mevlûd Ma'merî, Muhammed Dîb, Kâtip Yâsin, Âsiye Cebbâr ve Mâlik Haddâd'ın aralarında bulunduğu 1950'li kuşağı Frankofon romancılarının Cezayir bağımsızlığına dair güçlü bir bağlılıkları vardı. Bu romancılar yabancılaşma, kimlik sorununa ve sömürgeye karşı öfkeyi dramatize ediyordu (Logan, 2011: 578-580).

1952 yılında Muhammed Dîb'in *La Grande Maison* (Büyük Ev) adlı romanı çok büyük bir yankı uyandırdı ve söz konusu bu eser Cezayir edebiyatı için önemli bir dönüm noktası oldu. Bu romanda bu yıldan önce çıkan romanlarda işlenen konulardan uzak duruldu. Üst tabakanın değil tam aksine halkın dertleri, fakirlik, zor yaşam şartları ve zulüm gibi unsurlarla ilgilendi. Ayrıca Cezayir siyasi mücadelesine de yer verildi. Romanda sömürge güçleri tarafından aranan bir direnişçi anlatılmaktadır. İlk kez açık bir şekilde Cezayir kimliği dile getirilmiştir. Kendisinden sonra kaleme alınan *L'Incendie* (Ateş) ve *Le Métier à tisser* (Dokumacılık) gibi mühim eserleri etkilemiştir (Mennûr, 2007: 107). 1954 yılında çıkan *L'Incendie* ve 1957 yılında çıkan *Le métier à tisser* adlı romanlarda toplumun yaşamış olduğu zor şartlar ve özellikle toplumcu gerçekçilik eğilimi baş göstermiştir.

L'Incendie romanında kırsal kesimdeki sefalet dünyasına değinilmiş ve çiftçiler ile sorunlarına yer verilmiştir. *Le métier à tisser* adlı romanda ise şehirlerdeki esnafın sorunlarına değinilmiştir.

Bu dönem içerisinde aynı çizgide olan başka yazarların romanları da çıkmıştır. Mevlûd Ma'merî'nin *Nevmu'l-'Adli* (Adalet Uykusu) ve Kâtip Yâsin'in *Nedjma* adlı romanları bunlar arasındadır.

Mevlûd Ma'merî, *Nevmu'l-'Adli* adlı romanında dağ eteklerinde yer alan Kabaili köylerindeki fakirlik, sömürü, yoksulluk, sömürge baskısı ve bilgisizlik gibi konulara yer vermiştir. Kâtip Yâsin'in *Nedjma* adlı romanında ise şehirlerdeki işsizlik, fakirlik, fabrikalarda günlük çalışan işçilerin maruz kalmış olduğu hakaretler ve bu insanların

¹¹ Yamina Mechakra, 1949 yılında Kuzey Aures bağlı olan Meskianada dünyaya geldi. Cezayir Üniversitesi'nde psikiyatri eğitimi alırken 1973'te ilk romanına başlamıştır. Roma ve Paris'e gitmeden önce Kâtip Yâsin ile bir araya geldi. Yamina Méchakra, Yâsin'in yazı tarzını izledi ve ondan bu konuda tavsiyeler aldı. İlk kitabını bitirmek için üç kez yeniden yazması gerekiyordu ve sonunda "*La Grotte éclatée*" 1979 yılında yayımlandı. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <https://upclosed.com/people/yamina-mechakra/> 29.07.2017; Valérie K. Orlando, *The Algerian New Novel: The Poetics of a Modern Nation, 1950-1979*, University of Virginia Press, Virginia, 2017.

hissetmiş olduğu mazlumiyet duygusu ifade edilmiştir. Bu muameleler karşısında hissedilen duygular onları isyana sürüklemekte ve belki de cinayete kadar yönlendirmektedir (Mennûr, 2007: 106-107).

Ayrıca Kâtip Yâsin 8 Mayıs 1945 tarihinde Stîf, Kâlema ve Hırata'da gerçekleşen gösterileri ele almış olup on binlerce canın nasıl feda edildiğini tasvir etmiş ve Cezayir'in içerisinde bulunduğu bu kötü durumu ifade ederek 1 Kasım 1954 tarihinde gerçekleşecek olan büyük devrime isyanına işaret etmiştir. Bu dönemde şu açığa çıkmıştır ki artık Fransa ile bir arada yaşamak mümkün değildir. Bu roman Cezayir'de değil ama Fransa'daki sol eğilimli yayınevleri tarafından basılmıştır. Fransızlar arasında çok revaç görmüş ve romancıları yeni eserler kaleme almaları hususunda teşvik etmiştir. Öyle ki Âsiye Cebbâr ve Mâlik Haddâd gibi romancılar bu vesileyle 1954 senesinden bağımsızlığa değin var olan siyasal olayları kaleme almaya çalışmışlardır. *Nedjma* (Nedjma) Mağrip edebiyatı için bir devrim niteliğindedir (Mennûr, 2007: 108-109).

1958 yılı sonrasındaki edebi ürünlere bakılacak olunursa Mâlik Haddâd'ın *el-İntibâ'u'l-Ahîr* (Son İzlenim, 1958) adlı romanın silahlı devrimi tasvir eden ilk eser olduğu görülmektedir. 1959 yılında Muhammed Dîb'in kaleme almış olduğu *Sayf İfrikî* (Afrikalı'nın Sayfası) adlı romanda halk devriminden bazı örnekler sunulmuştur. Kahramanlar arasında ise kırsal kesimdeki çiftçiler, şehirlerdeki esnaf bunun yanı sıra gençler, entelektüeller ve hatta okuma yazmaya bilmeyenler dahi yer almaktadır. Ayrıca bu eserde Fransız uçaklarının köyleri bombalaması ve top atışları yapması bunların sonucunda köy halkının evlerini terk etmesi ve köyün harabeye dönmesi gibi konular işlenmektedir. Şehirdeki insanlara uygulanan baskılar, direnişçilere yapılan işkenceler ve masum insanların hapse atılması gibi pek çok durum da eserde kendisine yer bulmuştur.

Muhammed Dîb, devrim olaylarını tasvir etmeye yeniden başlamıştır. 1962 yılında yayımladığı *Men Yezkuru'l-Bahar* (Denizi Kim Hatırlar) adlı romanında değişik bir üslup sergilemiştir. Sembollere yer vermiş ve olayları yoğun bir şekilde aktarmaya çalışmıştır. Buradaki amacı ise şehirleri saran gerilim ve korku havası ile harabeye dönen köyleri tasvir edebilmektir.

Mâlik el-Haddâd'ın *et-Tilmîz ve'd-Ders* (1960) ve *Rasîfu'l-Ezhâr Lem Ye'ud Yucîb* (1961) adlı romanlarında Muhammed Dîb'ten farklı bir üslup izlemiştir. Olaylardan çok hayata hâkim olan gerilim ve korku ortamına odaklanmıştır. Kahramanlar bu ortama maruz kalmışlar ve savaşı ve etkilerini yaşamışlardır. *Rasîfu'l-Ezhâr* romanında Hâlid karakterinin savaştan çıktıkları anlatılmaktadır. *et-Tilmîz ve'd-Ders romanında* ise Fadîle karakterinin “*Ben gerçekten çok çektim*” ifadesini kullandığı görülmektedir. Bu ifadenin ise tam anlamıyla Cezayir ulusal tarihini özetlediği söylenebilir. Yukarıda belirtilen eserler tamamen devrimi ve toplumun yaşadığı gerçekleri ele almışlardır.

1956 yılında Mâlik Haddâd *eş-Şakâ'u fi Hatar* (Tehlikede Bedbaht), adlı ilk divanını yayımlamıştır. Bu şiir divanında Fransızca metinler kaleme alarak devrimi desteklemiştir. Bu tarihten evvel roman, şiirin önünde yer alırken artık şiir öne çıkmaya başlamıştır. İkinci divanı olan *İsme'nî ve Unâdik* (Beni Dinle ve Sana Sesleniyorum, 1961) ile toplumcu şair mertebesine yükselmiştir. Bu divanda şairin yaratıcılığı ön plana çıkmış ve ünlü Fransız şair Luis Aragon kendisine hayran kalmıştır. Burada da yazarın toplumun gerçekliğine değindiği görülmektedir.

Bağımsızlıktan sonra 1960'ların sonuna dek yayımlanan romanların çoğu devrim taraftarıdır. Özellikle toplumcu gerçekçi eğilimde metinlerdir. Örneğin Âsiye Cebbâr'ın 1962'de yayımlanan *Etfâlu'l-Âlemi'l-Cedîd* (Yeni Dünyanın Çocukları) adlı romanında devrim olayları tasvir edilirken, 1965 yılında Mevlûd Ma'merî tarafından yayımlanan *el-*

Afyûn ve'l-'Asâ adlı romanında halkın bombalanması ve evlerin yıkılması anlatılır. 1967 yılında Hüseyin Bevezâhir'in *Esâbi'u'n-Nehâr* (Gündüzün Parmakları) adlı romanı ve Sâlih Felâh'ın *Eslâku'l-Hayati's-Şâ'iketi* (Zor Hayatın İpleri) adlı romanları hapishanelerdeki yaşamın zorluğunu ve buradan kurtulmanın yollarını anlatmaya çalışmıştır.

Bu romanların hepsi bir taraftan sömürge baskısını ve çirkinliğini diğer taraftan ise halkını direnişini işlemiştir. Aynı zamanda vatanla ve ümmetle bir olma fikri de vurgulanmaktadır (Mennûr, 2007: 109-111).

Âsiye Cebbâr daha sonraki yıllarda kadınların cinsellik ve özgürlük sorununu *Les Enfants du nouveau monde* (1962) ve *Les Alouettes naïves* (1967) gibi savaş romanlarında ele almıştır. Cezayir'in özgürlüğü içinde bu eserler üstü kapalı mesaj vermekte idi. Her ne kadar Cezayir'in özgürlüğü adına Cezayirli kadınlar özgürlüklerini elde edemeseler de ülkelerinin özgürlüğü için savaşmışlardır (Marx-Scouras, 2003: 537).

1960'lı yılların ortasında Fransızca yazılmış Cezayir edebiyatında özellikle roman türünde yeni bir yönelim söz konusudur. Bu akım siyasal eleştiri eğilimidir. Bu akım için siyasal ve sosyal protesto eğilimi olan bir edebi tür olduğu söylenebilir. Bu türe dair eserlerin büyük bir kısmı Fransa'da yayımlanmıştır. Özellikle 1968-1973 tarihleri arasındaki bu türde Muhammed Dîb'in, *Raksatu'l-Melik* (Kralın Dansı, 1968), *İlahu Ardi'l-Berber* (Berberi Topraklarının Tanrısı, 1970) ve *Mu'allemetu's-Sayd* (Av Uzmanı, 1973), Murâd Bûrbûn'un *el-Muezzin* (Müezzin 1968), Reşîd Bûcedra'nın *et-Tatlık* (1969) ve *Darbetu's-Şems* (Güneşin Çarpması, 1972), Nebîl Fâris'in *Mevtu Sâlih Bâi* (Sâlih Bey'in Ölümü, 1980) romanları yayımlanmıştır. Bu romanlar farklı farklı konulara yer vermiş olsalar da ortak noktaları Cezayir'deki sosyal ve siyasal durumların ağır bir eleştirel gözle ele alınmalarıdır. Bu yeni eleştirel yönelim 1978 yılı aralık ayında vefat eden devlet başkanı Huari Bûmedyen'in sonrasında da devam etmiştir. Özellikle de bu durum Reşîd Mîmûnî'nin romanlarında görülmektedir. *en-Nehru'l-Muhavvel* (Döndürülen Nehir, 1982) adlı romanın başlığı eserin içeriğine de işaret etmektedir. Bu eser, devrimin yönünün ve halkın mücadelecî ruhunun askerî eliyle söndürülmesini ve devrimin hedeflerinden uzaklaşılmasını anlatmaktadır. Kısacası devrimin akış yönü değiştirilmiştir. Gene Reşîd Mîmûnî'nin *Tûmbîzâ* (1984) adlı romanı aynı eğilime işaret etmektedir. Sosyal durumları daha sivri bir dille tenkit etmektedir. Romanın kahramanı bir taraftan fakirlik ve sağlık sorunlarıyla uğraşırken diğer taraftan da tecavüz sonucunda dünyaya geldiği için toplumdan dışlanmış bir karakterdir ve annesi dövülerek öldürülmüştür. Tâhir Câvût'un romanları da bu akım ile devam eder ve eleştiriler ile doludur. Romanlarında semboller daha gizemli bir şekilde kullanılırken dili biraz daha yumuşaktır. *el-Bâhisû 'ani'l-'Îzâm* (Kemikleri Arayan, 1984) ve *el-Menzu'u'l-Melekiyyeti* (Alınmış Mülkiyet, 1981) adlı romanlarında yaşadığı kimlik krizine yer vermiştir. Ayrıca bu iki eser *Tûmbîzâ* romanıyla da benzerlik taşımaktadır. Bu akım, 1988 Ekim gösterileri ve 23 Şubat 1989 yasasının çıkmasıyla oluşan siyasal çoğunluk sistemiyle beraber devam etmiştir. Reşîd Mîmûnî'nin *Şerefu'l-Kabîle* (Kabilenin Şerefi, 1989) adlı romanı bu dönemde en çok parlayan çalışmadır. Burada tek parti dönemindeki yetkililerin almış olduğu rüşvetler, işledikleri istismarlar ve kural dışı uygulamalar karikatürlerle alaycı bir şekilde ele alınmıştır (Mennûr, 2007: 120-122).

1960'lı yılların ortasından sonra Fransızca olarak yazılmış Cezayir edebiyatında bu eğilim devam etmiştir. Tek fark metinlerin çeşitlenmiş olması ve idari bozgunculuk, sosyal eleştiri ve siyasal muhalefet sınırlarında kalmakla yetinmemeleridir. 1970'li yıllarla birlikte ulusal kimlik sorunu özellikle de Berberi kimliği işlenmeye başlanmıştır ve bu konuda Mevlûd Ma'merî'nin araştırmaları bulunmaktadır. *el-'Ubûr* (Geçit) romanında bu konuyu dolaylı bir şekilde ele almıştır. Diğer romancılarında aynı konuyu eserlerine taşıdıkları görülmektedir. Nebîl Fâris'in *Zâkiretu'l-Ğâib* (Kayıpın Hatırası, 1974) ve *el-Menfi ve'l-Hayr*

(Olumsuz ve Hayır, 1976), Tâhir Câvût'un ise *Menzu'u'l-Milkiyyeti* (Maldan Mahrum Olan) ve *İhtirâku's-Sahrâ* (Çölün Sıcağı, 1987) adlı romanlarında kimlik sorunu ele alınmıştır.

Aynı zamanda edebiyatta iktidara yakın bir eğilimde kendini göstermeye başlamış olup özgürlük devrimi olayları gibi geleneksel konulara işlemiştir. Bu eserlerden bazıları şu şekildedir: Amine Muşâkera'nın *el-Meğâratu'l-Mutefeccera* (Patlamış Mağara, 1979), Muhammed Şâyib'in *et-Temezruk* (Yırtılma, 1980) ve *el-İmtihânu'l-Ahîr* (Son İmtihan, 1983), 'İzzeddîn Bûnmûr'un *'İsâbetu'l-Atlas* (Atlas'ın Eşkiyası, 1983), *Esvedu'l-Leyl* (Gecenin Siyahı, 1985) ve *el-Atlas Yahteriku* (Atlas Yanıyor, 1987) gibi. Bu dönemde gerçek yaşama dair konuları işleyen ve aynı zamanda dönemin sosyal ve siyasi dönüşümlerini gözlemleyen eserler de vardır. Râbah Bil'amrî'nin *eş-Şems tahte'l-Ğirbâl* (Elek Altında Güneş, 1982) ve *en-Nazaratu'l-Mecrûha* (Yaralı Bakış, 1987) adlı eserleri müelliflerin yaşamlarını ele almaktadır. Ayrıca gene bu dönemde 'Abdurrahman el-Vennâs'ın *Ra'su'l-Mihne* (Çile'nin Başı) adlı eseri oldukça öne çıkmaktadır.

1990'lı yıllarla beraber İslam'ın yükselişi ve siyasete girişiyle siyasal İslamcılara karşı olan ve onları eleştiren yazarlar ortaya çıkmıştır. Reşîd Mîmûnî'nin *Hizamû'l-Ğuvle* (İblisin Kemeru, 1990) adlı öykü koleksiyonu ve *el-La'netu* (Lanet, 1993) adlı romanı bu hususta en çok öne çıkan çalışmalardır. Bu romanda 1991 yılının Haziran ayında İslamcıların 1 Mayıs Meydanı'ndaki oturma eylemi ve polisle çarpıştıktan sonra hastanelerin acil servislerine gidişlerine yer verilmiştir (Mennûr, 2007: 122, 125).

1990'lı yılların sonu 2000'lerin başında ise Yasmina Khadra adı ün kazanmaya başlamıştır. Nitekim bu gizemli takma adın arkasında kimin olduğunu kimse bilmemekte idi. Müellifin, polisiye romanı 1990'larda yaşanan iç savaşı ve terörizm iklimini, şiddeti, paranoyayı ve korkuyu anlatmaktadır. Fakat beklentilerin aksine bu kimse eski bir Cezayir subayı olan Muhammed Mülsehûl'dan başkası değildi. Kendisi *Morituri* (Morituri, 1999), *Les Agneux du Seigneur* (Efendinin Kuzuları, 1998) ve *L'Automne des chimères* (Hayallerin Kırıklığı, 1999) adlı çalışmalarını yayımlamıştı Mülsehûl, Cezayirli kadınların cesaretine saygı duyduğu için bir kadın takma ad seçmişti. Türkçeye çevrilmiş romanları da bulunan yazarın, polisiye bir roman olan *Bağdat'ın Sirenleri* adlı eseri, çekingen bir gencin nasıl bir intihar eylemcisi haline geldiğini anlatmaktadır. Roman Beyrut, Bağdat ve Irak'ta bir çöl köyü olan Kafr Karan üçgeninde geçmektedir. Genç bir Iraklı'nın hikâyesinin anlatıldığı bu romanda kahramanın adı verilmemiş ve ben anlatıcı formatı izlenmiştir. Romanın başlangıç noktası Beyrut olup kendisine verilen bir saldırı görevini yerine getirmek için havaalanında Londra'ya uçmayı bekleyen genç bir adamın hikâyesi ele alınmıştır. Aslında roman hayal kırıklığı ve ümitsizliğin insanları nerelere kadar sürükleyebileceğinin anlatıldığı bir noktadır. Müellifin bir diğer romanı *Ce Que le Jour Doit a la Nuit* (Günün Geceye Borcu) adlı eserde yazar, Fransız bir kadın ile Cezayirli bir adam arasındaki aşk ele alınmaktadır. Nitekim bu çalışma Doğu ile Batı, sömürgeciler ile sömürenler ve gelişmişlerle az gelişmişler arasındaki çatışmanın bir metaforu olarak da görülebilir. Söz konusu roman, 2008 yılının en iyi kitabı seçilip aynı zamanda 2012 yılında Alexandre Arcady tarafından sinemaya uyarlanmıştır¹².

Cezayirli kadın yazarların metinleri 1990'lı yıllarda gittikçe çoğalmıştır. Melike Mukaddem, Fériel Assima, Maissa Bey, Latifa Ben Mansour, Fatima Gallaire, Hawa Cibali ve Nina Bouraoui gibi yeni yazarlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Âsiye Cebbâr ise *Le Blanc de l'Algérie* (Cezayir'in Beyazlığı, 1996), *Oran langue morte* (Ölü Dilde Oran) (1996) ve *Les*

¹² (Çevrim içi) http://www.dipnotkitap.net/ROMAN/Bagdatin_Sirenleri.htm; <https://www.pocket.fr/tous-nos-auteurs/yasmina-khadra/> 18.02.2017.

Nuits de Strasbourg (Strasbourg Geceleri) gibi önemli eserler üretmiştir (Marx-Scouras, 2003: 536-538).

1990'lı yıllarda ordu liderliğindeki hükümet ile FIS (İslami Savunma Cephesi) arasındaki Cezayir iç savaşı sırasında Tahir Cāvūt ve Yūsuf Sebṭī gibi Frankofon yazarlar ve gazeteciler suikast hedefindeydi. Būcedra, Cebbār, Ma'merī ve Mīmūnī gibi yazarlar ise sürgüne zorlandılar.

Arapçanın resmi dil olarak kabul edilmesi ve Cezayir'in uluslararası Frankofon Organizasyonu üyeliğini reddetmesine rağmen Fransızların gündelik ve haftalık gazeteler ile eğitim kurumları ve hükümet üzerinde egemen durumlarını sürdürdükleri görülmektedir. Nitekim 'Abdul'azīz Būteflika'nın 1999 yılının Nisan ayındaki ilk ulusal konuşması Fransızca idi ve burada dil temelindeki ulusal birlik vaadi büyük oranda tatmin edici bulunmamaktaydı.

Yasmina Khadra, Melike Mukaddem ve Leyla Sebbār gibi birçok sürgün Frankofon romancı Cezayir'deki olaylardan uzakta güvenli bir mesafede romanlarını üretmeye devam ettiler. Frankofon Cezayir romanı meşruiyetini kısmen de pazarlanabilirliğinden almakta idi. Yine de Fransızca yazmak pazarlanabilmek için yeterli değildi (Logan, 2011: 578-580).

Arapça Yazılmış Cezayir Romanı

Cezayir edebiyatı geleneksel, romantizm ve gerçekçilik gibi çeşitli akımlara maruz kalmıştır. Bu akımlar istikrar içerisinde Cezayir'in gerçek yüzünü de yansıtmaktadır (el-A'rac, 1986: 64-65). Cezayir'in kültürel durumu aynı zamanda siyasi durumuna da bağlıdır. Cezayir kültürü, ulusal hareketin farklı yönlerinin tamamını içermektedir. Bunu anlayabilmek için de hem düşünce akımlarına hem de ideolojilere bakmak gerekmektedir. Cezayirli müellifler Fransızca'yı işgalcilere karşı bir enstrüman olarak kullanmıştır. Bu durum ise Cezayir'in diğer Arap ülkelerinden olan farkını gözler önüne sermiştir (el-A'rac, 1986: 68).

Cezayir halk tarihinin edebiyat ürünleri üzerinde özellikle roman türünde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Çünkü romanların çoğu gerçek hayatı yansıtmaktadır. Bu durumda başlangıçta dil ve teknik bakımından zayıf romanları beraberinde getirmiştir. Bunun bir örneği ise Muhammed b. İbrahim'in 1849 yılında kaleme almış olduğu *Hikāyetu'l-'Uşşāk fi'l-Hubb ve'l-İştīyāk* adlı çalışmadır. Bu eser aynı zamanda Cezayir'deki Fransız işgalinin sonuçlarının kaleme alındığı ilk çalışmadır. Ancak Fransız yönetimi tarafından yazar ile ailesinin mallarına el konulmuş ve ailesine zulüm edilmiştir. Bu eserde yüksek tabakadan olan güzel ve genç bir kızla Cezayir kabilelerinden bir aileye mensup olan bir delikanlı arasındaki duygusal macera anlatılmaktadır. Eserde oldukça güzel bir üslup kullanılmıştır. Gene de bu eser sanatsal bir roman seviyesinde değildir. 'Umer b. Kīne dil ve teknik özelliklerinin zayıf olması nedeniyle bu çalışmayı bir roman olarak kabul etmemektedir (Bil'ayn ve Bilehn, 2011: 24).

Tarihçi Jean Dejeux, ülkede romanın başlangıcının Muhammed el-Men'î'ye ait olan *Savtu'l-Ġarām* (Tutkunun Sesi) adlı romanı göstererek 1967 yılı olduğunu ifade etmiştir. Bu tespit hatalıdır. Çünkü bu tarihin öncesinde Cezayir romanında sırasıyla Ahmed Rıdâ Hühû'nun *Ġādetu Ummi'l-Kurâ* (Mekke'nin Genç Kızı, 1947), 'Abdulmecīd eş-Şâfi'î'nin *et-Tālibu'l-Menkûb* (Saklanan Öğrenci, 1951) ile Nūreddīn Būcedra'nın *el-Harīk* (Yangın, 1957) adlı eserleri kaleme alınmıştır. Bu romanların hepsi de edebi bakımdan kıymetli çalışmalardır ve toplumun yaralarının nasıl sarılabileceğinin sorusunu sormaktadır (el-A'rac, 1986: 65).

Ahmed Rıdâ Hühû'nun *Ġādetu Ummi'l-Kurâ* (1947) adlı eseri dışında 1950'li yıllara değin Cezayir romanındaki üretim durmuştur. Bu dönem içerisinde büyük devrim mücadelesi

patlak vermiş olup üretimi engellemiştir. Nûreddîn Bûcedra'nın *el-Harîk* romanından sonra ise artık bağımsızlık dönemine girilmiştir.

Ahmet Mennûr, *Ğâdetu Ummi'l-Kurâ* adlı romanın ikinci baskısındaki mukaddeme de şöyle demektedir: “Zannediyoruz ki Ahmed Rîdâ Hûhû bu romanı 1940'lı yıllarda yazmıştır ve belki de Tarihçi Ahmed Boşnak'ın 20 Nisan 1943 tarihinde yazmış olduğu mukaddemeye dayanarak daha önceki bir zamanda da yazmış olabilir”. Vâsînî el-A'rac, *Ğâdetu Ummi'l-Kurâ* adlı romanı Arapça yazılmış Cezayir romanları arasında ilk ürün olarak kabul etmektedir. Söz konusu bu roman, Mekke kadının sorunlarını ele alır. “Ğâdetu” kelimesiyle güzel bir kız, “Ummi'l-Kurâ” ile de Mekke kast edilmiştir. Burada yazar Mekke ile Cezayir kadını özdeşleştirmiştir. Yazar, bu eserini “Sevgiden, ilimden mahrum olarak hayatını devam ettiren Cezayir kadınına teselli olarak ...” yazdığını ifade etmekte ve Cezayir kadınına ithaf etmektedir (Bil'ayn ve Bilehn, 2011: 24; Mefkûde, *Ebhâs fi'r-Rivâyeti'l-'Arabîyyeti*, 21-22; Fâsî, 1999: 7; Ma'merî, 2014: 57-58; Mefkûde, *el-Mer'etu fi'r-Rivâyeti'l-Cezâiriyye*: 29).

1967 yılında Muhammed el-Menî'ye ait olan *Savtu'l-Ğarâm* romanı yayımlanmıştır. Birbirini seven iki köylü gencin toplumsal ve tutucu gelenekler nedeniyle birbirlerine kavuşamamalarını ele alan bu eser, kimi eleştirmenlerce yüzeysel ve üslubunun basit olması gibi unsurlar nedeniyle gerçek roman sanatının bir örneği olarak değerlendirilmemiştir.

et-Tâlibu'l-Menkûd adlı romanda ise Tunus'ta yaşamaya başlayan ve oradaki Fransız bir genç kızla tanışıp ona aşık olan Cezayirli bir öğrencinin hikayesi anlatılmaktadır. *el-Harîk* romanında ise Kurtuluş Savaşı esnasında tanışan ve birbirini seven iki insanın hikâyesi anlatılmaktadır (Khelifa, 2014: 104).

1945-1954 ile 1954-1962 yılları arasında Cezayir edebiyatına yeni konular eklenmiş ve sıra dışı olarak işlenmiştir. Bu konulardan birisi ise kadının iş hayatına ve sosyal yaşama adım atmasıdır. Kadın âdeta erkeğin yanında durup devrim, mücadele ve demokratik özgürlük için var olmuştur. Bu vesileyle kadının sosyal yaşama dâhil oluşu sanatsal bakımdan ele alınır olmuştur. Kadınlarda tıpkı erkekler gibi Cezayir'in sorunlarını tüm boyutlarıyla benimsemiş ve özgürlük deneyimini yaşamıştır.

Ahmed Rîdâ Hûhû, ‘Abdulmecîd eş-Şâfi’î ve diğerlerinde kadın, geleneğin içinde mahsur kalırken Nûreddîn Bûcedra'nın *el-Harîk* (Yangın) romanında kadın bu durumun tam aksine geleneğin kendisini kuşatmasından ve hapsedmesinden sıyrılmıştır (el-A'rac, 1986: 64).

1970'li yılların müelliflerinden olan et-Tâhir Vattâr, ‘Abdulhamîd b. Haddûka ve ‘Abdulmelik Murtâd gibi romancılar ve bağımsızlık sonrasının isimlerinden olan Muhammed ‘Ar‘ar, İsmâ‘îl Ğamûkât ve Mirzâk Bektâş gibileri romanlardaki eksiklikleri kapatan kimseler olmuşlardır (el-A'rac, 1986: 65).

1960'lı yıllarda edebiyat tam anlamıyla sekteye uğramış ve özellikle roman türü oldukça etkilenmiştir. Bu durumun nedeni ise dönem içerisinde olan siyasi olaylar ve partiler arası çatışmaların edebiyata olumsuz bir şekilde yansımalarıdır. Bu dönemde Muhammed el-Menî'ye ait olan *Savtu'l-Ğarâm* (1967) romanı dışında herhangi bir romana rastlanılmamaktadır. Bu dönem incelendiğinde diğer Arap ülkelerindeki edebi verimliliğin yükselişte olduğu fakat Cezayir'de bunun aksine bir durumun kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Vâsînî el-A'rac ülkedeki romanın gelişiminin geç kalışının nedenlerini şöyle açıklamaktadır: “Tarihi dönem bakımından kültürel, sosyal ve ekonomik açılardan dönemin şartları ile edebiyatın şartları birbirine elverişli değildi”. Fakat romanın oluşması için bir zemin hazırlanmıştı. Daha sonraki demokratik gelişmelerle beraber bu zemin üzerinde - 1970'li yılların başlarında -edebi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1970'li yıllarda roman türü olarak hiç olmadığı kadar büyük bir gelişme kaydetmiş ve en önemli roman çalışmaları bu

dönemde kaleme alınmıştır. Romancıların ortaya çıkışıyla beraber romanların da sayısı artış göstermiştir Bu dönemin en önemli temsilcileri ise et-Tâhir Vattâr, ‘Abdulhamîd b. Haddûka, Vâsînî el-A‘râc ve ‘Abdumelik Murtâd gibi isimlerdir (el-A‘rac, 1986: 111; Bil‘ayn ve Bilehn, 2011: 24-25). Bu romancıları bağımsızlık sonrasında edebiyat dünyasına giren isimlerden Muhammed Ali ‘Ar‘ar ve Mirzâk Bektâş izlemiştir. 1980’lerde ise Cîlâli Hallâs, Vâsînî el-A‘rac, el-Hâşimî Sa‘îdânî, Ahlâm Musteğânimî ve İbrâhim Sa‘dî, Emîn Zâvî, Muhammed Sârî, el-Hîb es-Sâyih, Hamîde ‘Ayyâşî, Râbah Haddûsî ve el-Ezher ‘Atiyye gibi isimlerin izlediği söylenebilir. 1990’lı yıllarda da Beşîr Mufdî, Yâsemîn Sâlih, Fadîle Fârûk, Fatıma el-‘Akkûn ve Cemîle Zenîr en önemli isimler arasındadır (Mennûr, 2008: 20-21).

Cezayir’deki ilk Arapça roman örnekleri Fas ve Tunus’tan daha sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gecikmeli başlangıcın nedenleri Fransız işgalinden önce bile 1830’da Cezayir’de Arap dilinin ve Arap mirasının statüsüne bağlanabilir. Genel olarak Cezayir’de Arap dili Tunus ya da Fas’taki konumuna göre aynı standartlarda olmamıştır. Tunus’ta Zeytûne ve Fas’ta Karaviyyîn Camileri gibi Cezayir’de büyük bir cami bulunmamaktaydı. Bu camilerin her ikisi de Arapça öğretimi ve İslami bilimlerinde ilerlemesinde burs merkezleri idi. Cezayir davasında Fransız dilinin ve kültürünün etkisi aslında yüz otuz yıla nazaran daha da uzun sürse de bu iki cami Fransız sömürge dönemi boyunca Arapçanın Fransızca karşısında tutunabilmesini sağlamıştır (Sakkut, 2000: 122).

Cezayir devrimcilerin zaferinden sonra, elbette Fransız dilinde roman geleneklerine mükemmel bir ustalık kazandıran birçok Cezayirli yazar beklenebilir. Bağımsızlıktan sonra Cezayir’de tam bir Arap kişiliğinin sağlanmasına yönelik büyük ve kapsamlı bir Araplaştırma hareketi başladı.

Gerekli dilsel yeterliliği kazanan romancılar cesurca Arapça olarak yaratıcı eserler yazmaya başladılar. Böylece 1971 yılında ‘Abdulhamîd b. Haddûka’nın kaleme almış olduğu ilk romanı *Rihu’l-Cenûb* (Güney Rüzgârı) ilk Cezayir romanı olarak kabul edilmiştir. 1965 yılında et-Tâhir Vattâr tarafından yazılmaya başlanılan ünlü *el-Laz* (As-Birli) romanı ise 1972 yılında tamamlanmıştır. Hemen takip eden yıllarda bu seçkin romancılar tarafından bir dizi eser ortaya çıkarılmıştır. et-Tâhir Vattâr’ın yayımladığı romanlar arasında *el-Zilzâl* (Deprem) öne çıkmaktadır. ‘Abdulhamîd b. Haddûka’nın kaleme aldığı romanlar arasında en çarpıcı olanı ise 1983’te yayımladığı *el-Câziye ve Derâviş* (Câziye ve Dervişler)’tir (Sakkut, 2000: 122).

Nitekim roman sanatının Mağrip ülkelerinde ortaya çıkışı oldukça geç bir tarihte meydana gelmiştir. Roman, öykü ve tiyatro türlerinin Cezayir’de diğer Arap ülkelerine nazaran geç ortaya çıkmasının araştırmacılara göre farklı nedenleri bulunsa da bütün araştırmacılar Cezayir’in işgal edilmesinin ve bu işgal nedeniyle oluşan zor şartların hem fikirselsel hem de edebi çalışmalara engel olduğuna dair hem fikirlidir (Mennûr, 2008: 13).

Roman sayısının artmasının nedenleri arasında eğitimin yayılmasıyla beraber okuma yazma oranının artması, matbaaların kurularak faal hale gelmesi ve edebi yarışmaların yapılması gösterilebilir. Böylelikle XXI. yüzyılda Cezayir romanının Arap dünyasında çok önemli bir mevkiye geldiği görülmektedir (Mennûr, 2008: 28).

Arapça olarak yazılan Cezayir romanının geç ortaya çıkışının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Edebi eleştirinin bulunmaması
- Eserlerinin basımının zor oluşu
- Edebiyatçıları teşvik edecek yeterli araçların olmaması

- Fransızların Cezayir’de izlemiş olduğu cahilleştirme politikası ve insanlara tahsil hakkı tanınmayışı
- Bağımsızlığa değin Cezayir’deki kültürel ortamın romanın yazılması için uygun bir ortam bulamaması
- Cezayirli romancıların izleyebilecekleri ve taklit edebilecekleri yeterli düzeyde örnek bulmada sorun yaşamaları
- İçinde buldukları şartlardan ötürü modern romanlara ulaşma ve inceleme fırsatını yakalayamamaları
- Roman türünün takipçisinden derin düşünme ve tefekkür talep eden aynı zamanda sabır gerektiren zor bir sanat olması ve Cezayir insanının içerisinde bulunduğu siyasi ve toplumsal şartlardan dolayı özgünlük taşıyan romanların sayısının az olması
- Üstelik Fransızların üstlenmiş oldukları Cezayir insanını cahilleştirme politikası nedeniyle Arap dilinin öğrenilmesinin engellenmesi ve Arapça olan her şeyin basılmasının ve yayımlanmasının yasaklanması (Khelifa, 2014: 105; Can, 2013: 45-46).

İlk Arapça romanlar 1960’lı yılların sonlarına doğru ve 1970’lerin başlarında ortaya çıkmıştır. Doğal olarak metinlerin içerik bakımından Frankofon edebiyat ile etkileşim halinde oldukları görülmektedir. Bu romanlar daha çok sömürge dönemindeki acı tecrübeler ile bağımsızlık için yapılan ulusal mücadeleyi işlemektedirler. Ancak Arapça olan bu romanlar Cezayirli romanların tarihsel, dilsel ve kültürel kökleri bakımından yeniden birleşmesi yolunu aramaktadır. Edebi sürecin başlıca özellikleri arasında ise İslami temaların yeniden çalışılması ve modern öncesi Arapça kurgu dünyasının yeniden yaratılması isteği bulunmaktadır.

Modern Cezayir edebiyatının öncüsü sayılan ‘Abdulhamîd b. Haddûka (1925-1999) hem kısa öykülerinde hem de romanlarında Cezayir folklorünün zengin damarlarını açmıştır. Cezayirli Arap yazarlar, modern bir kimlik altında kendilerini ifade edebilecek üsluplar inşa ederek ve modern Cezayir toplumunun otoriter güçlerine karşı çıkarak Cezayirli romanı kendi edebi geçmişlerine yeniden bağlayabilmeyi başarmışlardır.

Modern Cezayir Arap romancılarının en üretken ismi ise et-Tâhir Vattâr’dır. Edebi yönüyle özgün bir isimdir. Kısa öyküyle yazmaya başlamış sonrasında romana geçiş yapmıştır. Bütün çalışmalarında Cezayir’in bağımsızlık mücadelesi hem tarihsel hem de mitolojik figürlerle yerini almıştır. İlk romanı *el-Laz* (Asbirli, 1972) silahlı direniş konusunu işlemektedir ve efsane ile tarihi harmanlayarak kurgusal bir dünya yaratmıştır. İkinci romanı ise *ez-Zilzâl* (Deprem, 1974)’de sömürge sonrası Cezayir’i söz konusudur. Muhafazakâr bir öğretmenin kaybolan yakınlarını bulmak için çıktığı yolculuk anlatılır (Granara, 2003: 529-531).

1970’li yılların başlarına kadar onlarca Cezayir romanı Fransızca olarak yayımlanmıştı. Ancak 1971 yılında ‘Abdulhamîd b. Haddûka’nın ilk romanı *Rihu’l-Cenûb* (Güney Rüzgârı)’u Cezayir’deki roman türünde ilk Arapça roman olarak kabul edilirken et-Tâhir Vattâr’ın 1972’de tamamladığı ünlü *el-Laz* romanı da bu tür için ciddi önem arz etmektedir. İzleyen on yıl içerisinde Vâsînî el-A’râc ve Raşîd Bûcedra’nın romanları da dâhil olmak üzere altmıştan fazla rekor sayıda Arap romanının yayımlandığı görülmektedir.

Cezayir, 1990’lı yılların başında Arap dünyasında en çok satılan ve en çok okunan romanlardan biri olmayı sürdüren *Zâkiratu’l-Cesed* (Bedenin Hatırası, 1993) adlı eseriyle ilk Arap kadın romancı ünvanını taşıyan Ahlâm Musteğânimî’nin muhteşem çıkışına tanık olacaktır (Logan, 2011: 578-580).

İstatistikler üzerinden yıllara göre Cezayir’de basılan roman sayılarına bakıldığı zaman 1947-1989 yılları arasında yetmiş beş eserin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu istatistik ‘Abdullah er-Rakîbî ile İbrahim Remmîni tarafından yapılmıştır. Ancak İbrahim ‘Abbâs tarafından yapılan bir diğer istatistiğe göre 1947-1989 yılları arasında bu sayı doksan dört olarak tespit edilmiştir.

İki istatistik 1940’lı yıllarda bir, 1950’li yıllarda ise iki roman çalışması yapıldığına dair ittifak ederken ‘Abdullah er-Rakîbî ile İbrahim Remmîni tarafından yapılan istatistiğe göre 1970’li yıllardaki roman sayısı on dokuz iken İbrâhîm ‘Abbâs’ın istatistiğine göre on dördttür. 1980’li yıllarda ise ilk istatistiğe göre roman sayısı elli üç iken ikinci istatistiğe göre altmış olarak tespit edilmiştir. 1990’lı yıllarda ise roman türünde büyük bir düşüşün olduğu görülmektedir. İkinci istatistiğe göre bu yıllardaki sayı on altıdır. 2000-2003 yılları arasında basılan roman sayısı ise 1980’li yıllardaki roman sayısı ile hemen hemen aynıdır (Mennûr, 2008: 18-20).

1990’lı yılların hem Cezayir hem de Cezayir edebiyatı için çok zor dönemler olduğunu söylenebilir. Nitekim 1980’li yıllarda başlayan siyasal İslam ideolojisinin gittikçe yükselişe geçmesi, Ulusal Kurtuluş Cephesine meydana okumaya başlaması ile sonuçlanmıştır. 1992-2002 yılları arasında siyasal iktidar ile silahlı İslami gruplar arasında çatışmalar başlamış ve ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Literatürde “Kara On Yıl” olarak da isimlendirilen bu dönemde edebi üretim azalmıştır (Temelat, 2012: 71,73).

Bektâş Mirzâk’ın, *Havyâ Dahmân* (2000), *Dâru’z-Zelîc* (Kaygan Konak, 2003), *Kelâmûs* (Fransızca, 1989-1997), *Raksa fil’l-Havâi’t-Talk* (Açık Havada Dans), *Yehdus Mâ Lâ Yehdus* (Olmayacak Şey Oldu, 2004) adlı romanları dönemin önemli çalışmaları arasında yerlerini almaktadır (Haddûsî ve diğ., 2006, C.II: 326-327).

Bu dönemde iki dilde birden yazan önemli romancılardan birisi de Vâsînî el-A’rac (1954)’dir. A’rac, romanlarında genelde komünist kesimle siyasal İslamcılar arasındaki zıtlaşmayı yansıtmıştır. *Mâ Tebakkâ min Sîret Li-Hıdır Hamerûş* (1983) adlı romanını buna örnek verebiliriz. Vâsînî el-A’rac’ın *Seyyidetu’l-Makâm* (Makam Sahibi, 1995) adlı romanında 1990’lı yıllarda Cezayir’deki iç savaş yansıtılmaya çalışılmaktadır (Dali, 2015: 12-13).

Yazarın Arapça olarak kaleme aldığı diğer romanları ise şöyledir: “*Cuğrâfyatu’l-Ecsâdi’l-Mahrûka* (Kavrulmuş Bedenlerin Coğrafyası, Cezayir, 1979), *Vakâi’ min Evcâ’i Racul Ğâmir Savbe’l-Bahr* (Denize Doğru Batan Bir Adamın Acıları, Dimaşk, 1981), *Vak’ul-Ahziyeti’l-Haşine* (Sert Ayakkabının Sesleri, 1981), *Nuvvâru’l-Levz ev Tağribetu Sâlih b. Âmir ez-Zevferî* (Badem Çiçekleri ya da Sâlih b. Âmir ez-Zevferî’nin Göçü, Lübnan, 1983), *Mâ Tebakkâ min Sîreti’l-Ahdar Hamrûş* (el-Ahdar Hamrûş’un Hayatından Kalanlar, Dimaşk, 1983), *Masra’u Ahlâmi Meryem el-Vedî’a* (Emanet Meryemin Düşlerinin Ölümü, Lübnan 1984), *eş-Şâhidu’l-Ahîr ‘Alâ İğtiyâli Muduni’l-Bahr* (Denizin Şehirlerinin Komplosuna Son Tanık, Cezayir, 1986), *Cenâzetun Nucûmuha’l-Hazîn* (Yıldızları Hüzünlü Cenaze), *Damîru’l-Ğâib* (Kaybolmuş Birinin Vicdanı, 1990), *Zâkiretu’l-Mâ’, Mihnetu’l- Cunûni’l- Ârî* (Suyun Hafızası, Çıplak Deliliğin Sıkıntısı, 1992), *Remlu’l-Mâye* (el-Mâye’nin Kumsalı, 1993), *Seyyidetu’l-Makâm, Mersiyâtü’l-Yevmi’l-Hazîn* (Makamın Hanımefendisi, Üzüntülü Günün Mersiyeleri, 1995), *Şurufâtu Bahri’s-Şimâl* (Kuzey Denizinin Balkonları, 2001), *Fâci’atu’l-Leyleti’s-Sâbi’a Ba’de’l-Elf* (Bin Yedinci Günün Faciası, 2002), *Tavku’l-Yâsemîn* (Yasemin Gerdanlığı, 2004), *Kitâbu’l-Emîr: Mesâliku Ebvâbi’l-Hadîd* (Emir’in Yazısı: Demirin Kapılarının Varacağı Yerler, 2005), *Sûnâtâ li Eşbâhi’l-Kuds* (Kudüs’ün Karartılarına Sonat, 2008)“ (Can, 2013: 56-57).

Özellikle 1990 sonrasında Cezayir’de basılmış olan başlıca diğer romanlar aşağıdaki gibidir:

“İbrâhîm Sa’dî, *en-Nahr* (Kurtçuk, Cezayir, 1990), *el-Hâşimî Saî’dânî, en-Nazzâretu’l-Meksûra* (Kırık Gözlük, Cezayir, 1990), *Hafnâvî Zâğîr, ez-Zâir* (Ziyaretçi, Cezayir, 1992), *Ahlâm el-Mustegânemî, Zâkiratu’l-Cesed* (Bedenin Hatıraları, Beyrut, 1993), *Emîn ez-Zâvî, es-Semâu’s-Sâmine* (Sekizinci Kat, Cezayir, 1993), *Abdulhamîd b. Haddûka, Ğaden Yevm Cedîd* (Yarın Yeni Bir Gün, Köln, 1993), *el-Habîb es-Sâyih, Zâke’l-Hanîn* (İşte Özlem Bu, Cezayir, 1997), *Hamîd Abdulkâdir, el-İnzilâk* (Kayak, Cezayir, 1998), *Cilâlî Hallâs, el-Hubb fi’l-Menâtiki’l-Muharreme* (Yasak Bölgelerde Aşk, Cezayir, 1998) ve *Avâsîfu Cezîretu’t-Tuyûr* (Kuş Adalarının Fırtınaları, Cezayir, 1998), *Fâtîma Akkûn, Azîze* (Azîze, Cezayir, 1999), *Fadîle Fârûk, Mizâcu Murâhika* (Buluğ Çağındaki Bir Kız Çocuğunun Mizacı, Beyrut, 1999), *Beşîr Muftî, Erhabîlu’z- Zubâb* (Sinek Takımadaları, Cezayir, 2000), *Sa’îd Mukaddem, el-Bârânüyâ* (Paranoya, Cezayir, 2000), *Mahmûd b. Hammûde, el-‘Azâb* (İşkence, Cezayir, 2000), *Zehra Dîk, Beyne Fekkey Vatan* (Bir Vatanın İki Dudağının Arasında, Cezayir, 2000), *Kemâl Birkânî, İmrae’ Bilâ Melâmih* (Çehresiz Kadın, Cezayir, 2001), *Yâsmîn Sâlih, Bahru’s-Samt*, (Susunluk Denizi, Cezayir, 2001), *Hafnâvî Zâğîz, eş-Şahsu’l-Âhar* (Diğer Kişi, Cezayir, 2001), *el-Ezher ‘Atiyye, İ’tirâfât Hâmid el-Mensî* (Unutulmuş Hâmid’in İtirafı, Cezayir, 2002), *İbrâhîm Sa’dî, Bevhu’r-Raculi’l-Kâdim Mine’z-Zelâm* (Karanlıktan Gelen Adamın Bekleme Salonu, Cezayir, 2002), *el-Habîb es-Sâyih, Tilke’l- Mehabbe* (Aşk Dediğin Bu, Cezayir, 2002), *Muhammed Sârî, el-Verem* (Verem, Cezayir, 2002), *Faysal el-Ahmar, Raculu’l-A’mâl* (İş Adamı, Cezayir, 2003), *Abdulkâdire Amîş, ez-Zemenu’s-Sa’b* (Zor Zaman, Cezayir, 2003), *‘Abdulhamîd Mağîş, Vâdi’z-Zehab ve Yelîhâ Ataşu’r-Remel* (Altın Vadisi ve Devamında Çöl Susuzluğu, Cezayir 2003), *İbrâhîm Sa’dî, Bahsen An Âmâlî’l-Ğabrîni* (El-Ğabrîni’nin Emellerini Araştırmak, Cezayir, 2004), *Muhammed Şatûtî, et-Talâku’l-Mahtûm* (Kaçınılmaz Boşanma, Cezayir, 2004), *Beşîr Muftî, Buhûru’s-Serâb* (Serap Denizleri, Dimaşk, 2005), *‘Abdulazîz Ğarmûl, Âme 11 Sebtember* (11 Eylül Yılı, Cezayir, 2005)” (Can, 2013: 57-58).

Sonuç

Sonuç olarak genelde modern Cezayir edebiyatını özelde ise Cezayir romanını başından sonuna dek çok ciddi siyasi hadiselerin etkilediğini söylemek mümkündür. Bunlar 1830 senesinden 1962 yılına kadar süren Fransız sömürge idaresi ve bunun yozlaştırıcı faaliyetleri, 1954 yılında patlak veren “Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi”, 1962 yılında elde edilen bağımsızlık, 1970’li yıllardan itibaren ülkenin sosyalizm etkisine girişi ve son olarak da 1992-2002 yılları arasında süren “Kara On Yıl” adını alan iç savaştır. Özellikle de son yarım yüzyılda yaşanan hadiselerin Cezayir’in edebi ürünlerinin oluşmasındaki temel malzemeyi sağladığı görülmektedir. Cezayir yüz otuz yıl gibi çok uzun bir süre Fransız işgaline maruz kalmış ve özellikle Doğu Arap ülkelerinden edebi bakımdan geri kalarak yeterince gelişme kaydedememiştir. Lakin bağımsızlıktan sonra modern Cezayir edebiyatının kısa bir zaman diliminde çok ciddi ilerleme kaydederek diğer Arap ülkeleri ile arasındaki edebi açıklığı kapattığı görülmektedir. Neticede Cezayir edebiyatının günümüz modern Arap edebiyatı içerisinde özellikle de roman türünde çok iyi bir mevkiye ulaşabildiğini ifade etmek gerekmektedir.

Kaynakça

Allen, Christen M.: “Generation Differences Between North Africa Francophone Literatures : The New Stories of Immigrant in France”, *Utah State Üniversitesi, Lisans Tezi*. Utah, 2009.

Bedrettin Aytac, “Selâme Mûsâ ve Arap Dili Üzerine Görüşleri”, *Nüşa Dergisi*, 2011.

- ‘Amirî, İmân: “Sûretu’s-Sevrati’t-Tahrîriyyeti fi’l-Rivâyeti’l-Cezâiriyye bi’l-Luğati’l-Feransiyye”, *Mecelletu’l - Buhûs ve’d- Dirâsâti’l- İnsâniyye*, Sayı: 10, 2005, s. 171-190.
- el-A‘rac, Vâsinî: “Sûretu’s-Sevrati’t-Tahrîriyyeti fi’l-Rivâyeti’l-Cezâiriyye bi’l-Luğati’l-Feransiyye”, *Mecelletu’l - Buhûs ve’d- Dirâsâti’l- İnsâniyye*, Sayı: 10, 2005, s. 171-190.
- Bil‘ayn, Nesîme ve Bilehn, Kerîme: “Şi‘riyyetu’l-Luğati fi Rivâyeti *Fevdâ Havâs* li’Ahlâm Mustegânemî“, *Mentûri Üniversitesi Edebiyat ve Diller Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Biskra, 2011.
- Can, Ahmet Hamdi: “Modern Cezâyir Edebiyatı, et-Tahir Vattar’ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Erzurum, 2013.
- Dali, Mariam: “Ahlâm Mustegânimî’nin Zâkiretu’l-Cesed Adlı Romanı”, *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2015.
- Damle, Rye, *Women's Writing in Twenty-First-Century France: Life as Literature*, University of Wales Press, Cardiff, 2013.
- Fâsî, Mustafâ: *Dirâsât fi’r-Rivâyeti’l-Cezâiriyye*, Dâru’l-Kasbe, Cezayir, 1999.
- Fischbach, Michael R.,” Tahar Ben Jelloun”, *Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa*, Thomson - Gale, New York, 2008.
- Granara, William: *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Haddûsî Râbah, Bennûr ‘A’işe, Huseynî et-Tâhir, Sehâde Fadîle b., Sehâde Âmâl b.: *Mevsû‘atu’l - ‘Ulemâ’ ve’l - Udebâ’i’l - Cezâiriyyîn*, C.I-II, el-Hadâra, Cezayir, 2006.
- Khelifa, Samiha: *Cezayir’in İşgal Döneminde Edebiyat, Estetik ve Tarih*, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Sakarya, 2014.
- Logan, Peter Melville: *The Encyclopedia of The Novel*, John Wiley and Sons, Oxford, 2011.
- Marx-Scouras, Danielle: *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Mefkûde, Salih: *Ebhâs fi’r-Rivâyeti’l- ‘Arabiyye*, Menşûrâ Mihberi Ebhâs fi’l-Luğati ve’l-Edebi’l-Cezâiri, Biskra, t.y.
- Mefkûde, Salih: *el-Mer’etu fi’r-Rivâyeti’l-Cezâiriyye*, Muhammed Haydar Üniversitesi, Biskra, 2009.
- Mennûr, Ahmed: *el-Edebu’l-Cezairi bi’Lisani’l-Feransî*, Dîvânu’l-Matbû‘ati’l-Cami‘iyye, Cezayir, 2007.
- Mennûr, Ahmed: *Melâmihi Edebiyye*, Dâru’s-Sâhil, Cezayir, 2008.
- Ma‘merî Ahlâm: “Neş‘etu’r - Rivâyeti’l - Cezâiriyyeti’l - Mektûbe bi’Luğati’l - ‘Arabiyye”, *Mecelletu’l-Eser*, Sayı:20, Haziran 2014, s. 57-62.
- Orlando, Valérie K., *The Algerian New Novel: The Poetics of a Modern Nation, 1950-1979*, University of Virginia Press, Virginia, 2017.

Sakkut, Hamdi: *The Arabic Novel (Bibliography and Critical Introduction 1865-1995)*, The American University in Cairo Press, New York, 2000.

Temelat, Neslihan: *Cezayir: İkinci Baharını Yaşayamayan Ülke*, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Ürün, Ahmet Kazım: "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", *SEFAD*, 2016 (35), 131-144.

Yıldız, Şerafeddin: "Yûsuf İdris'in Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği", *SEFAD*, 2009 (22), 279-310.

(Çevrim içi)

<http://musayildiz.com.tr/public/musayildiz/makale/YusuIdrisElHaramAdliRomani.pdf>

25.07.2017.

(Çevrim içi) <https://www.britannica.com/biography/Mohammed-Khair-Eddine> 26.07.2017.

(Çevrim içi) <https://www.worldliteraturetoday.org/blog-author/abdellatif-laabi> 26.07.2017.

(Çevrim içi) <https://www.britannica.com/biography/Ferhat-Abbas> 07.10.2017.

(Çevrim içi) https://ar.wikipedia.org/wiki/الشيخ_ولد_محمد 28.07.2017.

(Çevrim içi) <http://emmanuelroblesonline.fr> 19.02.2017.

(Çevrim içi) <https://upclosed.com/people/yamina-mechakra/> 29.07.2017;

(Çevrim içi) http://www.dipnotkitap.net/ROMAN/Bagdatin_Sirenleri.htm;
<https://www.pocket.fr/tous-nos-auteurs/yasmina-khadra/> 18.02.2017.

Extended Summary

Algerian literature has been exposed to various movement such as traditionalism, romanticism and realism. These movements reflect real outward appearance of Algeria in stability. The cultural condition of Algeria also depends on its political background. Algerian culture includes all aspects of the national movement. In order to understand this, it is necessary to look at both movement of thought and ideologies. Algerian authors used French as an instrument against the invaders. This situation revealed the difference of Algeria from other Arab countries.

Despite having very different, broad and comprehensive colloquial the literary works produced by Morocco, Algeria and Tunisia, has a wide variety of features that contain a coherent literary culture that allows us to call them Moorish. These characteristics may contain. These features are:

- Nationalist struggle for independence and opposition to colonial rule
- A constant tension between tradition and modernity
- The "othering" of the West
- Constant search for identity
- The search for domestic literary forms of expression
- Social and political participation
- The wise nature of the artist and the literary product.

In addition to the Islamic Civilization that Morocco, Tunisia and Algeria have shared for centuries, the political and social history of these countries has developed a literary sensitivity that transcends movements and political and cultural differentiation.

The development of modern Arabic literature in North Africa is intricately linked to colonialism. This bond found a strong place in poetry and theater to express itself in the early stages of the national struggle for independence. This struggle took its place in all genres of post-independence literature, as the colonial experiences of North Africans remained fresh in the common memory and literary consciousness.

The first Arabic novels appeared in the late 1960s and early 1970s. As might be expected, it is seen that the texts are in interaction with Francophone literature in terms of content. These novels mostly deal with the painful experiences of the colonial period and the national struggle for independence. However, these novels in Arabic seek to reunite Algerians in terms of their historical, linguistic and cultural roots. Among the main features of the literary process is the desire to rework Islamic themes and recreate the world of pre-modern Arabic fiction.

As a matter of fact, the emergence of the art of the novel in the Maghreb countries occurred quite late. Although there are different reasons for the late emergence of novel, story and theater genres in Algeria compared to other Arab countries, all researchers agree that the invade of Algeria and the difficult conditions caused by this occupation hinder both intellectual and literary studies.

Among the reasons for the increase in the number of novels are the increase in literacy rate with the spread of education, the establishment of printing houses and the organization of literary competitions. Thus, it is seen that the Algerian novel took a very important place in the Arab world in the 19th century.

It is considered that the pioneer of modern Algerian literature, 'Abdulhamîd b. Haddûka (1925-1999) opened the rich veins of Algerian folklore in both his short stories and novels. Algerian Arab writers have succeeded in reconnecting Algerians to their literary past by constructing styles that can express themselves under a modern identity and opposing the authoritarian forces of modern Algerian society.

It can be said that the 1990s were very difficult times for both Algerian and Algerian literature. As a matter of fact, the rise of the political Islam ideology, which started in the 1980s, resulted in the National Liberation Front starting to take shape. Between the years 1992-2002, conflicts started between the political power and armed Islamic groups and dragged the country into civil war. In this period, which is also called the "Black Decade" in the literature, and there has been a decline in production.

We can list the reasons for the late emergence of the Algerian novel written in Arabic as follows:

- Absence of literary criticism
- The difficulty of printing his works
- Lack of sufficient tools to encourage writers
- The ignorance policy followed by the French in Algeria and the denial of the right to education
- The cultural environment in Algeria until independence could not find a suitable environment at the progress of the novel.

- Algerian novelists have difficulty in finding enough examples to follow and imitate.
- Not having the opportunity to reach and examine modern novels due to the conditions they are in.
- The novel genre is a difficult art that demands deep reflection and contemplation from its followers, but also requires patience, and the number of novels with originality is low due to the political and social conditions of the Algerian people.
- Moreover, the prohibition of learning the Arabic language and prohibiting the printing and publication of anything in Arabic, due to the French policy of ignoring the Algerian people.

As a result, it is possible to say that critical political events have affected the modern Algerian literature in general and the Algerian novel in particular, from the beginning to the end. These are the French colonial administration and its corrupt activities that lasted from 1830 to 1962, the "Algeria Independence Struggle" that broke out in 1954, the independence achieved in 1962, the country's entry into the influence of socialism from the 1970s, and lastly, between 1992-2002. and the civil war that became known as the "Black Decade". In particular, it is seen that the events that took place in the last half century provide the main characteristics of Algeria's literary works. Algeria was exposed to the French occupation for a very long period of one hundred and thirty years, and it was not able to make sufficient progress, especially by falling behind from the Eastern Arab countries in terms of literature. However, it is seen that modern Algerian literature made very serious progress in a short time after independence and filled the gap between it and other Arab countries. As a result, it should be stated that Algerian literature has reached a very good position in today's modern Arabic literature, especially in the genre of novel.